MARTYNAS MAŽVYDAS NATIONAL LIBRARY OF LITHUANIA

Straipsniai / Articles
OPEN ACCESS

Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow
2026, t. 6, Nr. 29, p. 46–71 / 2026, Vol. 6, No. 29, pp. 46–71.

ISSN 2669-2899 (Online)
DOI: https://doi.org/10.51740/RT.6.29.2

Lietuvos pasirengimas nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugai per galimą ginkluotą konfliktą: tarptautinės patirtys ir nacionaliniai iššūkiai

Dalia Traškinaitė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Architektūros institutas
Vilnius Gediminas Technical University, Institute of Architecture
dalia.traskinaite@vilniustech.lt

Santrauka. 2022 m. Rusijos pradėtas plataus masto karas Ukrainoje iš esmės pakeitė požiūrį į (ne)kilnojamojo kultūros paveldo apsaugą Europoje, išryškindamas sistemingo pasirengimo galimiems ginkluotiems konfliktams svarbą. Tad nūdienos paveldo apsauga vis dažniau suvokiama ne tik kaip reagavimas į jau padarytą žalą, bet ir kaip iš anksto planuojamų prevencinių priemonių visuma, apimanti teisinį reguliavimą, rizikų valdymą, skaitmeninį dokumentavimą ir tarptautinį bendradarbiavimą. Straipsnio tikslas ir yra, remiantis tarptautinių ir nacionalinių kultūros paveldo apsaugą ginkluotų konfliktų metu reglamentuojančių teisės aktų ir strateginių dokumentų bei Balkanų karų ir Rusijos sukelto karo Ukrainoje kaip tarptautinių patirčių analize, nustatyti Lietuvos pasirengimą saugoti nekilnojamąjį kultūros paveldą galimo ginkluoto konflikto atveju. Tyrimas parodė, kad Lietuvos pasirengimas nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugai per galimą ginkluotą konfliktą pastarųjų dviejų dešimtmečių laikotarpiu reikšmingai sustiprėjo. Vienas iš svarbių tarptautinių apsaugos mechanizmų – dar 2011 m. pagal 1954 m. Hagos konvencijos Antrąjį protokolą suteikta sustiprinta apsauga, patvirtinanti Lietuvos įsitraukimą į tarptautinę kultūros paveldo apsaugos sistemą. Taip pat nustatyta, kad Lietuvos UNESCO pasaulio paveldo vietovių valdymo planuose pasirengimo ginkluotam konfliktui priemonės integruojamos nevienodai. Remiantis tarptautine patirtimi išryškinama būtinybė ginkluotų konfliktų keliamų grėsmių rizikų vertinimą bei pasirengimo priemones ne tik nuosekliai integruoti į Lietuvos pasaulio paveldo vietovių valdymą, bet ir plėtoti konkrečias prevencines bei operatyvaus reagavimo priemones, apimančias skaitmeninį dokumentavimą, atsakingų institucijų veiksmų koordinavimą, tarpinstitucinį ir tarptautinį bendradarbiavimą.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga, ginkluoti konfliktai, pasaulio paveldo vietovės, Hagos konvencija, Atėnų chartija, Naros autentiškumo dokumentas, Rusijos–Ukrainos karas.

Lithuania's Readiness to Protect Its Immovable Cultural Heritage During a Potential Armed Conflict: International Experiences and National Challenges

Abstract. The large-scale war against Ukraine launched by Russia in 2022 fundamentally changed attitudes toward the protection of both immovable and movable cultural heritage in Europe, highlighting the importance of systematic preparedness for potential armed conflicts. As a result, heritage protection today is increasingly viewed not only as a response to damage that has already took place, but also as a set of preventive measures, encompassing legal regulation, risk management, digitization, and international cooperation. Based on an analysis of international and national legislation and strategic documents regulating the protection of cultural heritage during armed conflicts, as well as international experiences such as the Balkan Wars and the on-going war in

Received: 16/06/2026. **Accepted:** 10/09/2026.
Copyright © 2026 Dalia Traškinaitė. Published by the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Ukraine, the author of the article aims to assess Lithuania's readiness to protect its immovable cultural heritage in the event of a potential armed conflict. The study revealed that Lithuania's readiness in this area has significantly strengthened over the past two decades. The enhanced protection granted to Lithuania as early as 2011 under the Second Protocol to the 1954 Hague Convention, which ensures country's participation in the international cultural heritage protection system, is one of the key international protection mechanisms. The study also identified that measures to prepare for armed conflict have been integrated to varying degrees in the management plans for Lithuania's UNESCO World Heritage sites. Based on international experience, the author emphasizes that it is necessary not only to consistently integrate the assessment of risks posed by armed conflicts and preparedness measures into the management of Lithuania's World Heritage sites, but also to develop specific preventive and rapid-response measures, including digitization, coordination of actions by responsible institutions, and inter-institutional and international cooperation.

Keywords: protection of Lithuania's immovable cultural heritage, armed conflicts, World Heritage sites, the Hague Convention, the Athens Charter, the Nara Document on Authenticity, the Russo–Ukrainian war.

Įvadas

Kariniai, arba ginkluoti, konfliktai[1] ir jų sukelti padariniai neabejotinai buvo vieni iš pagrindinių impulsų, formavusių šiuolaikinės paveldosaugos, grįstos autentiškumo pagrindais, sampratą[2]. Kaip pažymi Patrickas Boylanas, „vienos tautos fizinio ar dvasinio kultūros paveldo praradimas yra visos žmonijos netektis“[3], o tai tapo vienu svarbiausių argumentų formuojantis požiūriui, kad kultūros paveldo apsauga yra ne vien atskirų valstybių, bet ir tarptautinės bendruomenės atsakomybė. Pasaulio paveldo tarptautinės apsaugos sukūrimo idėjos pradėtos plėtoti po Pirmojo pasaulinio karo, jau visapusiškai suvokiant karo padarinius ir pasekmes kultūros paveldui. Todėl 1931 m. atsirado ir pirmasis tarptautinis paveldo apsaugos dokumentas – Atėnų chartija (priimta tais pačiais metais vykusiame pirmajame tarptautiniame istorinių paminklų architektų ir technikų kongrese Atėnuose[4]), nustatanti architektūros paveldo objektų jų aplinkoje saugojimo ir restauravimo pagrindinius principus. Antrojo pasaulinio karo padariniai lėmė, kad 1954 m. Hagoje buvo priimtas pirmasis tarptautinis susitarimas dėl kultūros paveldo specialiosios apsaugos per ginkluotą konfliktą (kartu su I protokolu). 1999 m. šis susitarimas papildytas II protokolu[5]. Praėjus vos keleriems metams po 1954 m. Hagos konvencijos, 1959 m. tarptautiniu mastu pradėta kryptingiau telktis bendrai kultūros paveldo apsaugai, grindžiamai kultūros paveldo kaip bendros žmonijos

[1] Ginkluotas konfliktas – tai padėtis, kai tarp dviejų ar daugiau valstybių kyla ginkluotas smurtas arba kai valstybės teritorijoje vyksta ilgalaikis ginkluotas smurtas tarp vyriausybinių pajėgų ir organizuotų ginkluotų grupių arba tarp tokių grupių tarpusavyje. Plačiau apie modernaus ginkluoto konflikto sampratos problemas žr. Žilinskas, J. Ginkluoto konflikto samprata tarptautinėje humanitarinėje teisėje ir jos taikymo problemos moderniuose ginkluotuose konfliktuose. *Jurisprudencija,* 2008, t. 104, Nr. 2, p. 91–100, taip pat prieiga per internetą: https://cris.mruni.eu/cris/entities/publication/8b923c66-0830-4aa3-9a2e-89b39f59c11e [žiūrėta 2026-05-12].

[2] Beje, valstybinės paveldosaugos pradžia laikoma 1795 m., kai Prancūzijoje Nacionalinis konventas priėmė dokumentą, reglamentuojantį vertingų istorinių kultūros objektų saugojimą. Paveldosauginė praktika Europoje įsivyravo vėliau – XIX amžiuje. Plačiau žr. Čepaitienė, R. Paveldosauga ir tarpdisciplininis kontekstas. In: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo byla: vieno požiūrio likimas* / sudarė A. Bumblauskas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, p. 129–130, https://doi.org/10.15388/VOS.2006.4.

[3] Boylan, P. J. *Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: The Hague Convention of 1954.* Paris: UNESCO, 1993, p. iv. Taip pat prieiga per internetą: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000100159 [žiūrėta 2026-06-26].

[4] The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments – 1931: Adopted at the First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, Athens 1931. *ISCCL*, 11 November 2011. Prieiga per internetą: https://landscapes.icomos.org/wp-content/uploads/The-Athens-Charter-for-the-Restoration-of-Historic-Monuments-1931-International-Council-on-Monuments-and-Sites.pdf [žiūrėta 2026-05-02].

[5] Plačiau žr. Henckaerts, J.-M. New Rules for the Protection of Cultural Property in Armed Conflict: The Significance of the Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. *International Review of the Red Cross*, 1999, Vol. 81, No. 835, p. 593–620, https://doi.org/10.1017/S1560775500059812. Taip pat žr. 1954 m. Hagos konvencijos dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu Antrasis protokolas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 13–478, taip pat prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.3A5B7263FD73 [žiūrėta 2026-05-12].

vertybės samprata. Tuomet susitelkta išsaugoti Abu Simbelo šventyklas nuo galimo jų pilno paskandinimo statant Asuano užtvanką. Ši viena didžiausių XX a. archeologinių gelbėjimo operacijų paskatino 1972 m. UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo konvencijos priėmimą ir Pasaulio paveldo sąrašo atsiradimą (Abu Simbelo vietovė į jį įtraukta 1979 metais). Pasaulio paveldo konvencija tapo plačiausiai pripažintu ir didžiausią tarptautinį autoritetą turinčiu kultūros ir gamtos paveldo apsaugos dokumentu, pagal kurį valstybės narės įsipareigoja saugoti savo teritorijoje esantį kultūros ir gamtos paveldą ateities kartoms bei bendradarbiauti išsaugant pasaulio paveldo vietovių išskirtinę visuotinę vertę. Lietuvai, kaip ir kitoms Rytų ir Vidurio Europos pokomunistinėms šalims (nukentėjusioms tiek kultūrinio, tiek ir gamtinio paveldo aspektais), turėti į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktų vietovių reiškia ne tik tarptautinį jų išskirtinės visuotinės vertės pripažinimą, bet ir platesnes tarptautinio bendradarbiavimo bei apsaugos galimybes, būtinas siekiant užtikrinti šių vietovių išsaugojimą ateities kartoms.

Keičiantis pačiai paveldo sampratai – jos kismą skatina išsiplėtęs ir pagilėjęs pamatinis kultūros paveldo apsaugos suvokimas, – iš naujo vertinami 1994 m. Naros autentiškumo dokumente[6] įtvirtinti autentiškumo principai, vis labiau pripažįstant visuomenės įtraukties į paveldo apsaugos sprendimus svarbą, tad dėl to keičiasi ir kultūros paveldo apsaugos priemonės. Greta fizinio paveldo išsaugojimo vis didesnė reikšmė tenka skaitmeniniam dokumentavimui – stebėsenai, duomenų kaupimui, 3D modeliams – skaitmeninių dvynių kūrimui. Tokios informacijos rinkimas ir sisteminimas gelbsti ne tik paveldo restauravimo procesuose, bet ir tuomet, kai per ginkluotą konfliktą paveldas yra visiškai sunaikintas ar apgadintas.

Ne mažiau svarbi šiuolaikinės paveldosaugos tema, kelianti intensyvias visuomenės ir specialistų diskusijas, yra nekilnojamojo kultūros paveldo atkūrimas[7]. Sistemingas ir nuoseklus Varšuvos senamiesčio atstatymas po Antrojo pasaulinio karo (2011 m. Varšuvos atstatymo biuro archyvas buvo įtrauktas į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ registrą[8]) ir dažnėjančių karinių konfliktų bei stichinių nelaimių daroma žala kultūros paveldo vietovėms tapo akstinu 2018 m. priimti Varšuvos rekomendaciją – „Warsaw Recommendation on Recovery and Reconstruction of Cultural Heritage“, skirtą kultūros paveldo atkūrimo ir rekonstrukcijos pasaulio paveldo vietovėse klausimams. Dokumente pabrėžiama, kad paveldo atkūrimas po konfliktų ar nelaimių turėtų būti suvokiamas ne tik kaip fizinių vertybių atstatymas, bet ir kaip bendruomenės atsigavimo bei darnaus vystymosi proceso dalis; taip pat daug dėmesio turėtų būti skiriama autentiškumo išsaugojimui, materialiųjų ir nematerialiųjų paveldo vertybių įvertinimui bei bendruomenių tapatybei, kolektyvinei atminčiai ir ryšiui su vieta[9]. Toks požiūris grindžiamas prielaida, kad ginkluotų konfliktų metu naikinamos ne tik materialiosios kultūros vertybės, bet ir bendruomenių istorinė atmintis bei tapatybė[10]. Kaip pažymi architektūros kritikas Robertas Bevanas, architektūros naikinimas reiškia ne tik materialiojo paveldo praradimą, bet ir mėginimą ištrinti kolektyvinę atmintį bei

---

6 The NARA Document on Authenticity: Nara Conference on Authenticity in Relation to the World Heritage Convention, Nara, Japan, November, 1994. *ICOMOS*, 1994. Prieiga per internetą: https://icomosjapan.org/static/homepage/charter/declaration1994.pdf [žiūrėta 2026-05-02].

7 Plg. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo byla: vieno požiūrio likimas* / sudarė A. Bumblauskas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006. Taip pat prieiga per internetą: https://www.journals.vu.lt/open-series/lt/issue/view/2941 [žiūrėta 2026-06-10].

8 Decision 4 COM V.12: Consideration of Item 4 of the Agenda: Nominations the World Heritage List (Inscribed Sites). *UNESCO*, [Paris, 29 September 1980]. Prieiga per internetą: https://whc.unesco.org/en/decisions/5202 [žiūrėta 2026-05-03].

9 Žr. *Warsaw Recommendation on Recovery and Reconstruction of Cultural Heritage = Recommandation de Varsovie sur le relèvement et la reconstruction du patrimoine culturel = Rekomendacja Warszawska w sprawie odbudowy i rekonstrukcji dziedzictwa kulturowego: International Conference on Reconstruction: The Challenges of World Heritage Recovery, the Royal Castle / Warsaw / Poland, 6–8 May 2018*. Warsaw: United Nations Educational, Scientific and Culture Organization: World Heritage Centre: Ministry of Culture and National Heritage of Republic of Poland, 2018, p. 4–7. Prieiga per internetą: https://whc.unesco.org/document/168799 [žiūrėta 2026-05-06].

10 Plg. Kulevičius, S. Kultūros paveldo autentiškumas: reliatyvistinė perspektyva. In: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo byla: vieno požiūrio likimas* / sudarė A. Bumblauskas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, p. 151–152, https://doi.org/10.15388/VOS.2006.5.

bendruomenės tapatybę[11], o jos atkūrimas tampa ne mažiau simboliškai reikšmingu procesu, keliančiu klausimą, kokia praeitis ir kieno atmintis yra atkuriama[12].

Vis dėlto vykstant ginkluotiems konfliktams grėsmė kyla ne tik Pasaulio paveldo sąraše esančioms vietovėms. Kiekviena valstybė turi daugybę kultūros paveldo objektų, reikšmingų jos visuomenės istorinei atminčiai ir kultūrinei tapatybei, nesvarbu, koks yra tų objektų tarptautinis statusas. Neatsitiktinai teigiama – „Nuolatinis civilizuotas visuomenės ir padorumo trapumas atsispindi jos paminklų (saugotinų objektų) trapume“[13], todėl per ginkluotus konfliktus naikinamas kultūros paveldas dažnai yra ne atsitiktinė žala, bet sąmoningas taikinys. Anot R. Bevano, siekiama ne vien sutriuškinti priešo kariuomenę, bet ir kitomis priemonėmis vykdyti etninį valymą ar genocidą, perrašant istoriją pagal nugalėtojo versiją ir taip įtvirtinant jo užkariavimus[14].

2022 m. Rusijos pradėtas plataus masto karas Ukrainoje iš esmės pakeitė požiūrį į (ne)kilnojamojo kultūros paveldo apsaugą Europoje, išryškindamas sistemingo pasirengimo galimiems ginkluotiems konfliktams svarbą. Šiuo metu paveldo apsauga vis dažniau suvokiama ne tik kaip reagavimas į jau padarytą žalą, bet ir kaip iš anksto planuojamų prevencinių priemonių visuma, apimanti teisinį reguliavimą, rizikų valdymą, skaitmeninį dokumentavimą[15] ir tarptautinį bendradarbiavimą.

Kultūros paveldo apsauga ginkluotų konfliktų metu plačiai nagrinėjama tarptautinėje mokslinėje literatūroje[16], tačiau iki šiol stokojama kompleksinio Lietuvos pasirengimo saugoti nekilnojamąjį kultūros paveldą per galimą ginkluotą konfliktą vertinimo[17] tarptautinės paveldosaugos doktrinos, nacionalinio teisinio reguliavimo ir praktinių prevencinių priemonių sąveikos požiūriu[18]. Tad straipsnio tikslas ir yra, remiantis tarptautinių ir nacionalinių kultūros paveldo apsaugą ginkluotų konfliktų metu reglamentuojančių teisės aktų ir strateginių dokumentų bei Balkanų karų ir Rusijos sukelto karo Ukrainoje patirčių analize, nustatyti Lietuvos pasirengimą saugoti nekilnojamąjį kultūros paveldą per galimą ginkluotą konfliktą. Tyrimas grindžiamas sistemine ir lyginamąja – tarptautinių bei nacionalinių teisės aktų, strate-

---

11 Bevan, R. *The Destruction of Memory: Architecture at War* / Second Expanded Edition. London: Reaktion Books, 2016, p. 29.

12 *Ibidem*, p. 229–230.

13 *Ibidem*, p. 19.

14 *Ibidem*, p. 18.

15 Plg. Brui, O.; Chorna, T.; Serbin, O. On the Way to the National Digital Library of Ukraine: The Collaboration of Memory Institutions, the State, and NGOs in Preserving Cultural Heritage in Wartime. *Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow*, 2025, Vol. 5, No. 27–28: Special issue “Memory Institutions and the State: Connecting History, Understanding the Present, and Building a Future” = specialus numeris „Atminties institucijos ir valstybė: susiejant istoriją, suprantant dabartį ir kuriant ateitį“ / sudarytojai ir moksliniai redaktoriai – D. Cidzikaitė, I. Strumickienė, D. Žiemelis, p. 174–190, https://doi.org/10.51740/RT.5.27.28.11.

16 Žr. pavyzdžiui: Cunliffe, E. Revisiting Enhanced Protection: Implications from a Practical Case Study. *Santander Art and Culture Law* Review, 2024, Vol. 10, No. 2, p. 155–180, https://doi.org/10.4467/2450050XSNR.24.015.20826; Bevan, R. *The Destruction of Memory: Architecture at War*; Forde, S. The Bridge on the Neretva: Stari Most as a Stage of Memory in Post-Conflict Mostar, Bosnia–Herzegovina. *Cooperation and Conflict*, 2016, Vol. 51, No. 4, p. 467–483, https://doi.org/10.1177/0010836716652430; Gwardzińska-Chowaniec, Ż. The Role of Open-Source Intelligence in Protecting Cultural Heritage During Armed Conflict: The Case of Ukraine. *Santander Art and Culture Law Review*, 2025, Vol. 11, No. 2, p. 223–244, https://doi.org/10.4467/2450050XSNR.25.024.22689; Petrovic, J. *The Old Bridge of Mostar and Increasing Respect for Cultural Property in Armed Conflict*. Leiden; Boston: Martinus Nijhoff publishers, 2013.

17 Išimtimi galima laikyti (plačiąja prasme susijusį su šio straipsnio analizuojama problema) 2026 m. išleistą leidinį. Jame remiantis tyrimo rezultatais (jie gauti vykdant projektą „Demografinis, ekonominis, energetinis, maistinis ir epidemiologinis moderniosios Lietuvos visuomenės ir tautos atsparumas (1883–2023)“, vadovas – prof. habil. dr. Zenonas Norkus) pateikiamos rekomendacijos, kaip sustiprinti demografinio, ekonominio, energetinio, maistinio ir epidemiologinio atsparumo įvairius aspektus ir padidinti Lietuvos visuomenės gebėjimą išgyventi net branduolinio karo atveju, kuris galimai įvyktų Rusijos ir Ukrainos konfliktui eskaluojantis į platesnį NATO ir Rusijos karinį konfliktą. Žr. *Demografinis, ekonominis, energetinis, maistinis ir epidemiologinis moderniosios Lietuvos visuomenės ir tautos atsparumas (1883–2023): pagrindiniai projekto rezultatai ir rekomendacijos* / parengė Z. Norkus. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2026. Prieiga per internetą: https://www.fsf.vu.lt/dokumentai/Demografinis_ekonominis_energetinis_maistinis_ir_epidemiologinis_atsparumas.pdf [žiūrėta 2026-05-28].

18 Įsidėmėtina išimtis – Auksės Ūsienės 2005 m. tyrimas, atskleidžiantis atskirų Lietuvos Respublikos valdžios subjektų veiksmus, teises, pareigas ir atsakomybę kultūros paveldo apsaugos srityje per galimą karinį konfliktą ar ekstremaliąją situaciją. Žr. Ūsienė, A. Teisiniai ir organizaciniai kultūros paveldo apsaugos aspektai karo ir ekstremalių situacijų atvejais Lietuvoje. *Kultūros paminklai*, 2005, Nr. 12, p. 172–183, taip pat prieiga per internetą: https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367165134811/J.04~2005~1367165134811.pdf [žiūrėta 2026-07-10].

ginių dokumentų, nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos per Balkanų karus ir Rusijos karą Ukrainoje kaip tarptautinės patirties, taip pat dalyko mokslinės literatūros – analize.

Straipsnio pirmojoje dalyje analizuojami tarptautiniai teisiniai dokumentai ir jų formuojami nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos principai ginkluotų konfliktų metu. Antrojoje dalyje išryškinamos nekilnojamojo kultūros paveldo naikinimo ir apsaugos per ginkluotus konfliktus tarptautinės (Balkanų karų ir Rusijos karo Ukrainoje pavyzdžiai) patirtys. Paskutinėje – trečiojoje – dalyje, analizuojant nacionalinį teisinį reguliavimą, strateginius dokumentus ir prevencines nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos priemones (itin daug dėmesio skiriama UNESCO pasaulio paveldo vietovėms ir kitiems reikšmingiems kultūros paveldo objektams), identifikuojamas Lietuvos pasirengimas nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugai per galimą ginkluotą konfliktą.

1. Tarptautinė nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos praktika ginkluotų konfliktų metu

Kultūros paveldo apsaugos ginkluotų konfliktų metu sistema formavosi kaip atsakas į vis aiškiau suvokiamą faktą, kad karo metu naikinami ne tik materialūs objektai, bet ir bendruomenių istorinė atmintis, kultūrinis tęstinumas bei tapatybė. XX a. antros pusės ir XXI a. ginkluoti konfliktai parodė, kad kultūros paveldas dažnai tampa ne atsitiktine karo žala, o sąmoninga karinės strategijos dalimi, kai siekiama sunaikinti bendruomenės kultūrinį identitetą ir netgi apskritai ištrinti ją iš istorijos. Tokie veiksmai mokslinėje literatūroje vis dažniau aiškinami pasitelkiant kultūrinio valymo (angl. *cultural cleansing*) sąvoką, apibūdinančią sąmoningą kultūros paveldo, religinių simbolių, atminties vietų ir kitų kultūrinio identiteto ženklų naikinimą, siekiant ištrinti konkrečios bendruomenės kultūrinį matomumą bei nutraukti jos istorinį gyvavimą tam tikroje teritorijoje. Šios strategijos pasekmes tiksliau atskleidžia memoricido (angl. *memoricide*) sąvoka, pabrėžianti kolektyvinės atminties naikinimą per materialių ir nematerialių praeities liudijimų destrukciją. Kaip pažymi Scottas Websteris, memoricidas yra glaudžiai susijęs su kultūriniu genocidu, kultūriniu valymu ir etnocidu, todėl architektūros paveldo naikinimas gali būti suvokiamas ne tik kaip fizinių objektų praradimas, bet ir kaip mėginimas ištrinti bendruomenės istorinę atmintį, kultūrinį tęstinumą bei teisę į savo praeitį[19]. Toks požiūris lėmė, kad tarptautinėje paveldosaugoje kultūros vertybių apsauga palaipsniui imta sieti ne vien su materialių objektų išsaugojimu, bet ir su bendruomenių teisės į kultūrinę atmintį bei istorinį tęstinumą apsauga. Todėl, kaip pažymi Pierre'as Nora, „jei praeitis jau nėra ateities garantas, tai atmintis užtikrina tam tikrą tęstinumą ir ima vaidinti itin svarbų vaidmenį“[20], o kultūros paveldas tampa viena svarbiausių šios atminties materialiųjų raiškų.

Šios idėjos atsispindi ir 1954 m. Hagos konvencijoje – iki šiol viename svarbiausių tarptautinių kultūros paveldo apsaugos ginkluotų konfliktų metu dokumentų, taip pat kartu priimtame I ir vėlesniame, II, jos protokoluose. Juos priėmus pirmą kartą tarptautiniu lygmeniu pripažinta, kad kultūros vertybių apsauga vykstant ginkluotiems konfliktams yra neatsiejama žmonijos kultūros paveldo išsaugojimo dalis. Pagrindinis Hagos konvencijos tikslas – užtikrinti kultūros vertybių apsaugą ginkluotų konfliktų metu, įpareigojant valstybes imtis priemonių, skirtų apsaugoti jas nuo sunaikinimo, plėšimo ir netinkamo naudojimo. Konvencijoje įtvirtinta kultūros vertybės samprata yra esminė, nes būtent ji apibrėžia tarptautinės apsaugos taikymo ribas ir objektus. Joje kultūros vertybėmis pripažįstamos nekilnojamosios vertybės (religiniai ir pasaulietiniai architektūros, dailės ir istorijos paminklai, archeologinės vietovės, istorinę arba meninę vertę turintys pastatų ansambliai), kilnojamosios vertybės (meno kūriniai, meninės, istorinės ar archeologinės reikšmės rankraščiai, knygos ir kiti objektai, taip pat mokslinės arba kitos svarbios knygos, archyvinių dokumentų arba tokių vertybių reprodukcijų kolekcijos) bei visų šių vertybių

[19] Plačiau žr. Webster, S. Revisiting Memoricide: The Everyday Killing of Memory. *Memory Studies,* 2024, Vol. 17, No. 6, p. 1408–1428, https://doi.org/10.1177/17506980231184564.

[20] Nora, P. Pasaulinė atminties viešpatija: [Prancūzijos istorija] / iš prancūzų kalbos vertė O. Žukauskienė. In: *Europos kultūros profiliai* / sudarytojas A. Samalavičius. Vilnius: Kultūros barai, 2007, p. 17.

(paminklų) sankaupos centrai – jeigu jos turi ypač didelę reikšmę tautų kultūros paveldui, nepriklausomai nuo jų kilmės ar nuosavybės tipo[21]. Nors Hagos konvencija apima abi kategorijas, šiame straipsnyje dėmesys toliau skiriamas nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugai. Svarbu akcentuoti, kad pagal Hagos konvenciją kultūros vertybės laikomos civiliniais objektais, todėl kariniu taikiniu teisėtai jos gali tapti tik tuo atveju, jei dėl savo paskirties ar naudojimo tampa kariniais objektais (pavyzdžiui, snaiperių postais ar amunicijos sandėliais). Taigi, taip yra pabrėžiama, kad kultūros paveldo objektų naikinimas negali būti laikomas teisėtu vien dėl jų buvimo konflikto zonoje. Hagos konvencijoje įtvirtintą kultūros vertybių apsaugos sistemą papildo 1949 m. Ženevos konvencijų papildomi protokolai, įtvirtinantys draudimą kultūros paveldo objektus naudoti kariniams tikslams arba paversti juos karinių veiksmų taikiniais. Pirmasis papildomas protokolas taip pat draudžia kultūros vertybes paversti represalijų objektais, t. y. draudžia atsakyti į vienos šalies įvykdytą kultūros paveldo sunaikinimą analogiškais veiksmais prieš kitos konflikto šalies kultūros paveldą[22].

1954 m. Hagos konvencijoje įtvirtinta nuostata, kad ją ratifikavusios šalys, pasitelkdamos savo pasirinktas tinkamas priemones, įsipareigoja taikos metu savo teritorijoje užtikrinti kultūros vertybių apsaugą nuo galimų ginkluoto konflikto padarinių[23]. Taip pat paliekama teisė valstybėms pačioms pasirinkti šių įsipareigojimų įgyvendinimo būdus (kokį finansavimą jos tam gali ir nori skirti), kartu numatant galimybę prireikus kreiptis į UNESCO techninės pagalbos[24]. Vis dėlto, kaip teigia P. Boylanas, „pagrindinė problema slypi ne pačioje Hagos konvencijoje ir tarptautiniuose dokumentuose, o nepakankamame Konvencijos ir Protokolo nuostatų įgyvendinime“[25]. Būtent ši problema išryškėjo XX a. pabaigos ginkluotuose konfliktuose, ypač tuometinėje Jugoslavijos teritorijoje, ir atskleidė praktinius Konvencijos taikymo trūkumus bei nepakankamą apsaugos mechanizmų veiksmingumą; tai tapo vienu svarbiausių impulsų 1999 m. priimti Hagos konvencijos papildomą II protokolą. Kaip akcentuoja tarptautinės humanitarinės teisės specialistas Jeanas-Marie Henckaertsas, II protokolas ne pakeitė Hagos konvencijos filosofiją, bet ją išplėtojo, nustatydamas aiškesnius apsaugos standartus ir valstybių pareigas[26]. Jame pirmą kartą aiškiai detalizuotos konkrečios priemonės, kurių valstybės turi imtis dar taikos metu.

II protokole įtvirtintomis prevencinėmis priemonėmis pirmą kartą suformuotas sisteminis valstybių pasirengimo saugoti kultūros paveldą modelis, grindžiamas ne reagavimu į jau padarytą žalą, bet išankstiniu planavimu dar taikos metu. Aptariamame protokole įvardijamos priemonės yra įvairios: aprašų rengimas, pasiruošimas įvairiems pavojams (pavyzdžiui, gaisrui ar pastatų sugriovimui); siekiant apsaugoti kilnojamąsias vertybes – pasirengimas jas išvežti arba derama jų apsauga vietoje. Visų šių priemonių valdymui reikalingi kompetentingi asmenys, atsakingi už kultūros vertybių saugojimą[27], todėl jų paskyrimas – itin svarbus visame pasiruošimo kontekste. II protokole numatoma ir finansinė parama šaliai iš įsteigto kultūros vertybių apsaugos fondo, siekiant paremti konkrečios šalies rengiamas priemones, skirtas įgyvendinti taikos ar ginkluoto konflikto metu[28].

---

21 UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencija. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 102–2806, I sk., 1 str. Taip pat prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.49E7C74FAAD2 [žiūrėta 2026-05-12].

22 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolas dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (II protokolas). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 63–1910, 53 str., a), b) ir c) punktai. Taip pat prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.106272?jfwid=qwqypnqvi [žiūrėta 2026-05-12].

23 UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencija, priimta 1954 m. gegužės 14 d. Hagoje. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 102–2806, 3 str. Taip pat prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalActPrint?documentId=TAR.49E7C74FAAD2&utm [žiūrėta 2026-05-12].

24 *Ibidem,* 3 str.

25 Boylan, P. J. *Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: The Hague Convention of 1954*, p. 7.

26 Žr. Henckaerts, J.-M. *New Rules for the Protection of Cultural Property in Armed Conflict: The Significance of the Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, p. 595–596, 619.

27 *1954 metų Hagos konvencijos dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu Antrasis protokolas*, 2 sk., 5 str.

28 *Ibidem,* 6 sk., 29 str., 1 d., a) ir b) punktai.

Pasaulyje augant grėsmėms kultūros paveldui, UNESCO 2015 m. įsteigė tarptautinį pagalbos mechanizmą – Paveldo ekstremalių situacijų fondą (angl. *Heritage Emergency Fund*), skirtą greitai reaguoti į kultūros paveldo vertybėms kylančius pavojus (vykstant ginkluotiems konfliktams, įvykus stichinėms nelaimėms ar per kitus žmogaus sukeltus pavojus); iš šio fondo taip pat finansuojamos skubios paveldo apsaugos priemonės, būtinos įvertinant padarytą žalą ir planuojant atkūrimą. Žinoma, teisinės ir finansinės priemonės nebūtų veiksmingos be institucijų, galinčių koordinuoti jų praktinį įgyvendinimą, todėl tarptautiniu mastu svarbus yra *Blue Shield International* (liet. „Mėlynojo skydo“ komitetas), bendradarbiaujantis su UNESCO Tarptautine paminklų ir paminklinių vietovių taryba (angl. *International Council on Monuments and Sites*, ICOMOS), ginkluotosiomis pajėgomis ir nacionalinėmis paveldo institucijomis bei koordinuojantis prevencines kultūros paveldo (materialiojo ir nematerialiojo) apsaugos priemones, pasirengimą krizėms ir ginkluotiems konfliktams. Savo strateginiuose dokumentuose *Blue Shield International* nurodo siekį tapti savotišku „kultūros paveldo apsaugos Raudonuoju Kryžiumi“, telkiančiu tarptautinę ekspertų bendruomenę kultūros paveldo prevencijos, atkūrimo, pasirengimo krizėms ir reagavimo į jas srityse[29]. Nors organizacija įkurta 1996 m., jos vaidmuo ypač sustiprėjo po 2016 m. reorganizacijos, o vykstant Rusijos karui Ukrainoje ji tapo viena svarbiausių tarptautinių institucijų, dalyvaujančių kultūros paveldo dokumentavimo, rizikų vertinimo, specialistų rengimo ir paveldo apsaugos koordinavimo procesuose. „Mėlynojo skydo“ simbolis šiandien reiškia ne tik teisinę apsaugą pagal Hagos konvenciją, bet ir platesnę tarptautinę kultūros paveldo apsaugos infrastruktūrą.

Nors Hagos konvencija ir jos abu protokolai nustato pagrindinius valstybių įsipareigojimus, jų praktinis (prevencinis ir organizacinis) įgyvendinimas detaliau plėtojamas UNESCO ir kitų tarptautinių organizacijų dokumentuose, 2016 m. rengtame UNESCO dokumente „Kultūros vertybių apsauga: karinis vadovas“ pabrėžiama, kad veiksminga paveldo apsauga prasideda dar taikos metu – integruojant apsaugos nuostatas į karinius reglamentus, rengiant specialias veikimo taisykles (angl. *Rules of Engagement*, ROE), organizuojant karių mokymus bei ugdant pagarbą kitų tautų kultūros paveldui. Kitaip tariant, kariuomenė kaip institucija yra reikšminga paveldo apsaugos dalyvė. Kaip pažymima šiame dokumente, „geroji praktika reikalauja, kad kompetentingos karinės institucijos parengtų ir taikytų specialias veikimo taisykles, skirtas kultūros vertybių apsaugai“[30]. Tarp svarbių prevencinių priemonių taip pat minimas kultūros vertybių identifikavimas ir dokumentavimas, jų registrų bei žemėlapių sudarymas, ženklinimas 1954 m. Hagos konvencijos skiriamuoju simboliu „Mėlynuoju skydu“, o tarptautiniu mastu – reikšmingiausių objektų įtraukimas į Sustiprintos apsaugos (angl. *Enhanced Protection*) sąrašą[31].

Prieš priimant Hagos konvencijos II protokolą joje buvo numatyta specialioji apsauga, taikytina tik ribotam išskirtinės reikšmės kultūros vertybių (slėptuvių arba saugyklų, kuriose saugomos kultūros vertybės; paminklų sankaupos centrų; kitų labai svarbių nekilnojamųjų vertybių) skaičiui[32]. Toks statusas suteikiamas tik vertybėms, esančioms pakankamu atstumu nuo strategiškai svarbių karinių ar pramoninių objektų ir visiškai nenaudojamoms kariniais tikslais[33]. Kariniu naudojimu laikomas ne tik tiesioginis objekto pritaikymas gynybos reikmėms, bet ir kita su karinėmis operacijomis susijusi veikla kultūros paveldo objekto teritorijoje (pavyzdžiui, gabenami kariai arba karinės medžiagos, net jei tai daroma tik tranzitu)[34]. Siekiant užtikrinti veiksmingesnę išskirtinės reikšmės kultūros vertybių apsaugą, 1999 m.

---

[29] *Blue Shield Annual Report 2024: January 2024 – December 2024*. Blue Shield International, 2024, p. 14. Prieiga per internetą: https://theblueshield.org/wp-content/uploads/2025/09/Doc-3-Annual-Report-2024_signed_final.pdf [žiūrėta 2026-06-26].

[30] O'Keefe, R.; Péron, C.; Musayev, T.; Ferrari, G. *Protection of Cultural Property: Military Manual.* Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2016, p. 18. Prieiga per internetą: https://publ.icomos.org/publicomos/jlbSai?html=Pag&page=Pml/Not&base=technica&ref=7453F9E91728D53E4A055764C6271DA3 [žiūrėta 2026-06-05].

[31] Apibendrinant galima teigti, kad šios priemonės apima strateginį (teisinis reguliavimas, institucinis bendradarbiavimas ir sustiprinta apsauga), operacinį (planavimas, mokymai ir specialistų įtraukimas) bei techninį (registrai, dokumentavimas ir ženklinimas) kultūros paveldo apsaugos lygmenis.

[32] *UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencija*, II sk., 8 str., 1.

[33] *Ibidem,* II sk., 8 str., 1: a), b) punktai.

[34] *Ibidem,* II sk., 8 str. 3.

II protokolu specialiosios apsaugos režimas buvo pakeistas sustiprinta apsauga. Ji gali būti suteikta žmonijai ypač svarbioms nekilnojamosioms ir kilnojamosioms kultūros vertybėms, saugomoms nacionaliniais teisiniais mechanizmais (užtikrinant aukščiausią apsaugos lygį) ir nenaudojamoms kariniais tikslais ar karinėms operacijoms pridengti (II protokolą ratifikavusios šalys turi būti pareiškusios, kad tai nebus daroma)[35]. Sprendimą dėl objekto įtraukimo į Sustiprintos apsaugos sąrašą priima pagal II protokolą įsteigtas Kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu komitetas prie UNESCO, kuriam tenka ir dokumente neapibrėžtos „didžiausios svarbos žmonijai“[36] sąvokos interpretavimo bei vertinimo funkcija. Pagal II protokolą, sustiprinta apsauga pasižyminčios kultūros vertybės tampa itin saugomais tarptautinės humanitarinės teisės objektais, o jų puolimas gali būti vertinamas kaip rimtas Hagos konvencijos pažeidimas, potencialiai užtraukiantis individualią baudžiamąją atsakomybę. Kultūros paveldo apsaugos tyrėjos Emma'os Cunliffe teigimu, tarptautinėje teisėje nėra kitos sistemos, kuri karo metu kultūros paveldui suteiktų tokį teisinės apsaugos, praktinio taikymo ir politinio poveikio derinį, kokį suteikia Sustiprintos apsaugos sąrašas[37]. Vis dėlto tyrėja atkreipia dėmesį, kad ši sistema pirmiausia orientuota į materialiųjų kultūros vertybių apsaugą, o simbolinė jos reikšmė bendruomenės istorinei atminčiai ir tapatybei tarptautiniame teisiniame reguliavime išlieka gerokai mažiau išplėtota[38]. Tokį specialiosios apsaugos išskirtinumą lemia ne tik pats aukštesnės apsaugos statusas, bet ir aiškiau apibrėžtos valstybių pareigos, tarptautinė priežiūra bei individualios baudžiamosios atsakomybės už sunkiausius pažeidimus taikymas. Pažymėtina, jog II protokolas nepanaikino[39] dar 1954 m. Hagos konvencijoje įtvirtintos neišvengiamos karinės būtinybės išlygos, tačiau skirtingai nuo Konvencijos, II protokole jos taikymo sąlygos buvo gerokai sukonkretintos ir apribotos – karinės operacijos, nukreiptos prieš kultūros vertybę, yra galimos išimtiniais atvejais, jai tapus kariniu objektu arba nesant kitų priemonių pasiekti analogišką karinį pranašumą, kurį suteiktų karo veiksmai, nukreipti prieš tą objektą[40]. Taigi, II protokolu sukurta sustiprintos apsaugos sistema žymi kokybinį tarptautinės kultūros paveldo apsaugos pokytį – ne tik išplečiami tarptautiniai apsaugos mechanizmai, bet ir aiškiau apibrėžiamos valstybių pareigos, sustiprinama tarptautinė priežiūra ir atsakomybė už išpuolius prieš išskirtinės reikšmės kultūros vertybes.

Analizuojami tarptautiniai dokumentai rodo, kad kultūros paveldo apsauga ginkluoto konflikto metu šiandien suvokiama ne kaip reakcija į jau padarytą žalą, bet kaip nuoseklus pasirengimo procesas, prasidedantis dar taikos laikotarpiu. Hagos konvencija, jos protokolai bei juos detalizuojantys UNESCO dokumentai pabrėžia prevencinių priemonių svarbą – kultūros vertybių identifikavimą, dokumentavimą, apsaugos planavimą, specialistų rengimą, karių mokymą ir paveldo apsaugos integravimą į karinį planavimą. Taip formuojama kompleksinė kultūros paveldo apsaugos sistema, apimanti ne tik teisinį reguliavimą, bet ir institucinį bendradarbiavimą, rizikų valdymą bei tarptautinius apsaugos mechanizmus. Todėl valstybių pasirengimas galimiems ginkluotiems konfliktams turėtų būti vertinamas ne vien pagal jų prisijungimą prie tarptautinių konvencijų, bet ir pagal tai, kaip šios nuostatos įgyvendinamos nacionalinėje paveldosaugos, saugumo ir krizių valdymo sistemoje. Komiteto *Blue Shield International* 2024 m. veiklos ataskaitoje teigiama:

> *Kultūros paveldo apsauga negali būti atidedama iki krizės pradžios – išankstinis apsaugos priemonių planavimas yra ne mažiau svarbus nei reagavimas ginkluoto konflikto ir kitų krizių metu.*[41]

Ši mintis nuosekliai tęsia 1954 m. Hagos konvencijoje ir jos protokoluose įtvirtintą principą – veiksminga kultūros paveldo apsauga, įgyvendinant pasiruošimo priemones, prasideda taikos metu.

---

35 *1954 metų Hagos konvencijos dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu Antrasis protokolas*, 3 sk., 10 str.
36 *Ibidem,* 3 sk., 10 str., a) punktas.
37 Cunliffe, E. *Revisiting Enhanced Protection: Implications from a Practical Case Study*, p. 161.
38 *Ibidem*, p. 157.
39 *1954 metų Hagos konvencijos dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu Antrasis protokolas*, 2 sk., 6 str., a) punktas.
40 *Ibidem,* 2 sk., 6 str., a) punkto i ir ii.
41 *Blue Shield Annual Report 2024: January 2024 – December 2024*, p. 7.

2. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos ginkluotų konfliktų metu tarptautinės patirtys

2.1. Balkanų patirtis

Per Balkanų karą sunaikintas Mostaro Senasis tiltas (bosnių, serbų ir kroatų kalbomis – Stari Most) dažnai minimas kaip vienas ryškiausių XX a. pabaigos kultūros paveldo naikinimo pavyzdžių. Nors šis įvykis nebuvo tiesioginė 1999 m. Hagos konvencijos II protokolo priėmimo priežastis, kartu su Dubrovniko istorinio centro apšaudymu ir kitais sistemingais išpuoliais prieš kultūros paveldą buvusioje Jugoslavijoje jis tapo svarbiu argumentu tarptautinei bendruomenei siekiant stiprinti kultūros vertybių apsaugos mechanizmus ginkluotų konfliktų metu. Šie įvykiai atskleidė esamos apsaugos sistemos trūkumus ir paskatino ieškoti veiksmingesnių teisinių priemonių, kurios vėliau buvo įtvirtintos Hagos konvencijos II protokole.

1566 m. Osmanų imperijos valdymo laikotarpiu pastatytas Mostaro Senasis tiltas buvo ne tik išskirtinės architektūrinės ir inžinerinės vertės statinys, bet ir svarbiausias kosmopolitinio Mostaro miesto simbolis ir socialinis centras[42]. Pasak UNESCO generalinio direktoriaus, tiltas buvo „išskirtinis tiek meniniu, tiek konstrukciniu požiūriu“ ir laikytas „iškiliausiu Bosnijos ir Hercegovinos paminklu“, simbolizavusiu „savitarpio supratimo ryšius tarp įvairių regiono bendruomenių“[43]. Jis jungė ne tik du Neretvos krantus, bet ir skirtingas religines bei etnines grupes, todėl Mostaro gyventojams buvo tapęs neatsiejama miesto tapatybės dalimi. Kaip pažymi Jadranka Petrovic, „miestas buvo neįsivaizduojamas be savo Senojo tilto“, kuris buvo laikomas „Mostaro ir visos Bosnijos bei Hercegovinos istorijos ir kultūros šerdimi“[44]. Suvokiant paveldo objekto reikšmingumą, buvo ruošiamasi fizinėmis priemonėmis – „ant tilto išdėstytos automobilių padangos smūgių poveikiui amortizuoti, o virš tilto ant pastolių sumontuotas medinis apsauginis ekranas, skirtas sviedinių detonacijai sukelti dar prieš jiems pasiekiant tilto konstrukciją, taip pat – apsaugoti tilto paviršių ir juo judančius žmones nuo skeveldrų“[45]. Nors Mostaro Senasis tiltas nebuvo pažymėtas Hagos konvencijos skiriamuoju ženklu ir jam nebuvo suteikta tuomet galima tik specialioji apsauga, jis vis tiek buvo saugomas pagal bendrąją apsaugą kaip civilinis objektas ir paveldo vertybė. Tyrėjų vertinimu, nors ir buvo imtasi fizinių priemonių, tai negalėjo panaikinti tarptautinės teisės nustatytos pareigos gerbti kultūros vertybę, o argumentas, kad tiltas nebuvo pažymėtas „Mėlynuoju skydu“, todėl galėjo būti atakuojamas, teisiškai nebuvo pagrįstas[46].

1993 m. lapkričio 9 d. Mostaro Senasis tiltas buvo sąmoningai sunaikintas per Bosnijos kroatų apšaudymą. Šis veiksmas dažnai aiškinamas kaip etninės ir religinės neapykantos išraiška, tačiau daugelis tyrėjų tokią interpretaciją atmeta. J. Petrovic, remdamasi Andráso Riedlmayerio tyrimais, pabrėžia, kad Bosnijos visuomenė ilgus šimtmečius pasižymėjo kultūriniu ir religiniu pliuralizmu, o Mostaras buvo vienas ryškiausių tokio sambūvio pavyzdžių. A. Riedlmayerio teigimu, „pastatai ir dokumentai iškalbingai liudija šimtmečius Bosnijoje ir Hercegovinoje gyvavusį pliuralizmą ir toleranciją“[47]. Todėl tilto sunaikinimas vertintinas ne kaip spontaniška neapykantos išraiška, o kaip sąmoningas mėginimas sunaikinti bendrą istorinę atmintį ir daugiakultūrės visuomenės simbolį. Iš karto po tilto sugriovimo buvo pradėtas vietinis karinės prokuratūros tyrimas bandant išsiaiškinti HVO (angl. *Croatian Defence Council*; liet. Kroatų gynybos taryba[48]) tanko veiksmus apšaudant tiltą, tačiau vietinis tyrimas taip ir

[42] Plg. Bevan, R. *The Destruction of Memory: Architecture at War*, p. 20.

[43] *UNESCO, 'Director-General Appeal for Reconstruction of Mostar's Bridge', 10 March 1994, Paris*. Cituojama iš: Petrovic, J. Miscategorisation of the Old Bridge of Mostar in the Prlic et al Case. *Journal of the Philosophy of International Law*, 2017, Vol. 8, No. 1–2, p. 11. Prieiga per internetą: https://www.electronicpublications.org/stuff/692 [žiūrėta 2026-06-05].

[44] Petrovic, J. *The Old Bridge of Mostar and Increasing Respect for Cultural Property in Armed Conflict*, p. 140.

[45] *Ibidem*, p. 151.

[46] Žr. *ibidem,* p. 265.

[47] Cituota iš: *ibidem,* p. 77.

[48] Bosnijos kroatų karinė ir politinė struktūra Bosnijos karo metu. Ji veikė Bosnijos ir Hercegovinos teritorijoje bei 1993–1994 m. kariavo prieš Bosnijos ir Hercegovinos armiją (ABiH).

nebuvo baigtas. Kai byla pateko į Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiajai Jugoslavijai, HVO gynėsi, kad Bosnijos armija naudojosi tiltu – juo buvo gabenamos karinės medžiagos, judėjo kariai, todėl kėlė prielaidą, kad jis tapo kariniu objektu ir jį sunaikinti buvo karinė būtinybė. Kaip teigia J. Petrovic, „[n]et ir darant prielaidą, kad tiltas buvo naudojamas kariniais tikslais, nėra įrodymų, jog toks naudojimas tuo metu būtų kėlęs reikšmingą grėsmę HVO pajėgoms“[49], tad tiltas pagal tarptautinę humanitarinę teisę nubuvo tapęs teisėtu kariniu taikiniu. Išsamiame tyrime autorė daro išvadą, kad ataka buvo iš anksto suplanuota ir kryptinga, tačiau nuteisti įvykdyto nusikaltimo kaltininkus buvo sudėtinga. Būtent kultūros paveldo sunaikinimas tribunoluose lieka antrame plane – pagrindinis dėmesys skiriamas žudynėms, deportacijoms ir kitiems nusikaltimams. Todėl ir Mostaro Senojo tilto sunaikinimas buvo vienas iš daugelio nagrinėjamų nusikaltimų *Prokuroras prieš Jadranką Prlić ir kt*. teisiniame procese[50]. Taip pat svarbu pažymėti, kad teisėje buvo numatyta karinio būtinumo išimtis, tačiau pati sąvoka nebuvo aiškiai apibrėžta, tad tai sudarė pagrindą ginčui dėl įvykdyto nusikaltimo tyčios ir atsakomybės[51].

Mostaro Senojo tilto sunaikinimas nebuvo reikšmingas tik vietos bendruomenei, jis gerokai peržengė tos bendruomenės ribas. Europos Tarybos ekspertai tuomet konstatavo, kad tai buvo „išpuolis prieš vertybes, kurias brangina tarptautinė bendruomenė“, o tilto sugriovimas „atėmė iš visų Bosnijos ir Hercegovinos bendruomenių vilties simbolį, nutraukė jų ryšius su taikiu gyvenimu ir smogė pačioms jų kultūros paveldo šaknims“[52]. Ši reakcija tik dar kartą patvirtina mintį, kad kultūros paveldo objektai suvokiami ne vien kaip materialūs statiniai, bet ir kaip kolektyvinės atminties, tapatybės bei socialinės sanglaudos skleidėjai. Neatsitiktinai Mostaro Senojo tilto sunaikinimas šiandien dažnai minimas kaip vienas ryškiausių kultūrinio valymo ir memoricido pavyzdžių XX a. pabaigos Europoje. Ne toks ir dažnas atvejis, kai atstatytas paveldo objektas įtraukiamas į Pasaulio paveldo sąrašą, tačiau atstačius Mostaro Senąjį tiltą ir atkūrus reikšmingą urbanistinės aplinkos dalį, vertybė (kartu su Mostaro senamiesčiu) 2005 m. įtraukta į šį sąrašą (nominacinėje byloje tai lyginama su Varšuvos senamiesčio atkūrimu). Be to, nominacinėje byloje teigiama, kad tilto atstatymas buvo grindžiamas „išsamia ir daugiasluoksne analize bei aukštos kokybės dokumentacija“[53] (iki karo sukaupta architektūriniais dokumentais, istoriniais brėžiniais, ankstesnių tyrimų medžiaga, fotofiksacijomis bei likusiais tilto fragmentais), o jį atstatant buvo naudojamos autentiškos medžiagos ir tradicinės statybos technologijos, todėl tiltas laikytinas vientisu. Kartu šis procesas laikytinas ne vien techniniu sunaikintos fizinės miesto struktūros atkūrimu, bet ir suardyto miesto socialinio bei kultūrinio audinio atkūrimu, tarsi „simboliškai sutaikančia struktūra“[54], bendruomeniškai sujungiančia vietos gyventojus. Žinoma, negalima garantuoti, kad tokiu veiksmu bus įveikti socialiniai ir politiniai konfliktai arba jo padariniai nebus priešingi – t. y. bus užgožti ar ištrinti materialūs konflikto pėdsakai bei smurto atmintis. Taigi, atkūrimas nėra neutralus procesas, jis tam tikra prasme yra ir ideologinis veiksmas[55].

Kitas kultūros paveldo naikinimo pavyzdys per Balkanų karą – 1991 m. apšaudytas nuo 1979 m. UNESCO Pasaulio paveldo sąraše esantis Dubrovniko senamiestis. Tarptautinės bendruomenės dėmesio sulaukė planingai pažeista visa istorinė miesto struktūra. Pripažinta – čia taikiniu tapo ne pavienis simbolinis objektas (skirtingai nuo Mostaro Senojo tilto atvejo), bet visa istorinė urbanistinė struktūra, kurios išskirtinė visuotinė vertė buvo pripažinta tarptautiniu mastu. Tyrėjai tvirtai pabrėžia, kad „miestas

[49] Petrovic, J. *The Old Bridge of Mostar and Increasing Respect for Cultural Property in Armed Conflict*, p. 266.

[50] Žr. Kalshoven, F. Foreward. In: Petrovic, J. *The Old Bridge of Mostar and Increasing Respect for Cultural Property in Armed Conflict.* Leiden; Boston: Martinus Nijhoff publishers, 2013, p. xiii–xiv, https://doi.org/10.1163/9789004235540.

[51] Žr. Petrovic, J. *The Old Bridge of Mostar and Increasing Respect for Cultural Property in Armed Conflict*, p. 266.

[52] Cituota iš: *ibidem,* p. 86.

[53] *Nomination for Inscription on the World Heritage List: Bosnia and Herzegovina: Nomination Dossier "The Old City of Mostar"* / Prepared by A. Pašić. Mostar: State Party of Bosnia and Herzegovina, 2005, Vol. 1 (Dossier No. 946rev), p. 181. Prieiga per internetą: https://whc.unesco.org/uploads/nominations/946rev.pdf [žiūrėta 2026-05-18].

[54] Forde, S. *The Bridge on the Neretva: Stari Most as a Stage of Memory in Post-Conflict Mostar, Bosnia–Herzegovina*, p. 467.

[55] Plg. Kalman, H. Destruction, Mitigation, and Reconciliation of Cultural Heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 2017, Vol. 23, No. 6, p. 538, https://doi.org/10.1080/13527258.2017.1289475.

nebuvo karinis taikinys“[56], todėl jo apšaudymas buvo suvoktas ne kaip karinės būtinybės nulemtas veiksmas, bet kaip sąmoningas išpuolis prieš kultūros paveldą ir jo reprezentuojamas vertybes. Vietos bendruomenėje šie įvykiai buvo įvardijami net kaip „nusikaltimas civilizacijai“[57], o tarptautiniu mastu jie sustiprino suvokimą, kad kultūros paveldo naikinimas konfliktų metu daro žalą ne tik konkrečiai valstybei, bet ir visai žmonijai. Kaip pažymi J. Petrovic, kultūros paveldo naikinimas buvusios Jugoslavijos konfliktuose buvo „platesnių etninio valymo pastangų dalis“[58], todėl Dubrovniko ir Mostaro atvejai šiandien dažnai minimi kaip vieni ryškiausių XX a. pabaigos kultūrinio valymo pavyzdžių Europoje. Šie įvykiai tapo svarbiu postūmiu siekiant stiprinti tarptautinius kultūros paveldo apsaugos mechanizmus. Kultūros paveldo naikinimo problema neapsiribojo Balkanų regionu. Panašūs procesai XXI a. pasireiškė Sirijoje, kur karo metu buvo niokojamos tokios pasaulinės reikšmės vietovės kaip Palmyra, dar kartą įrodant, kad ginkluotuose konfliktuose kultūros paveldas tampa koordinuotu ir sąmoningu taikiniu naikinant bendruomenių kolektyvinę atmintį, savivoką ir kultūrinį tęstinumą.

2.2. Ukrainos patirtis

Pastaraisiais metais besitęsiantis Rusijos plataus masto karas Ukrainoje akivaizdžiai parodė, kad kultūros paveldo naikinimas šiuolaikiniuose konfliktuose tampa sąmoninga karo strategijos dalimi, nukreipta į visuomenės istorinę atmintį ir kultūrinį atsparumą. Rusijos vykdomas kryptingas archyvų, bibliotekų, muziejų, teatrų, paminklų, memorialų, religinių objektų ir kitų kultūros paveldo vietų naikinimas[59] parodo ne tik siekį susilpninti Ukrainą, bet ir bandymą paneigti pačios Ukrainos, kaip savarankiškos kultūrinės ir politinės bendruomenės, egzistavimą[60]. Kartu Ukrainos patirtis išryškino šiuolaikinės kultūros paveldo apsaugos iššūkius ir patvirtino, kad kultūros paveldo apsauga ginkluoto konflikto metu yra kompleksinis procesas, apimantis ne tik teisinį reguliavimą, bet ir prevencinį pasirengimą, institucinių pajėgumų stiprinimą, logistikos planavimą bei šiuolaikinių technologijų taikymą apsaugos procesuose.

Kariniai konfliktai sukelia sumaištį, kuriai būdingi bendražmogiški veiksniai ir vyraujantis esminis egzistencijos klausimas, todėl organizuotumas yra itin svarbus sprendžiant kultūros paveldo apsaugos klausimus ekstremaliose situacijose. Vykstant karui Ukraina bendradarbiauja su įvairiomis tarptautinėmis institucijomis. Vienos dalyvauja sprendžiant teisinius, politinius, finansavimo klausimus (UNESCO, ES), kitos teikia ekspertinę pagalbą ir skatina tarpinstitucinį bendradarbiavimą (angl. *International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property*, ICCRO; liet. Tarptautinis kultūros vertybių konservavimo ir restauravimo studijų centras; angl. *International Council of Museums*, ICOMOS, ICOM; liet. Tarptautinė muziejų taryba), dar kitos vykdo operacinį reagavimą (*Blue Shield*) arba teikia finansinę paramą (angl. *International Alliance for the Protection of Heritage in Conflict Areas,* ALIPH; liet. Tarptautinis paveldo apsaugos aljansas). Pavyzdžiui, 2023 m. liepą suorganizuoti UNESCO, ICOMOS

[56] Ljubojević, A.; Jerman, M.; Bovan, K. Cultural Trauma Set in Stone? The Case of Shelling of Dubrovnik. *Croatian Political Science Review*, 2017, Vol. 54, No. 1–2, p. 212. Prieiga per internetą: https://hrcak.srce.hr/183306 [žiūrėta 2026-06-10].

[57] *Ibidem,* p. 212.

[58] Petrovic, J. *Miscategorisation of the Old Bridge of Mostar in the Prlic et al Case*, p. 3.

[59] Plačiau žr. Brui, O.; Chorna, T.; Serbin, O. *On the Way to the National Digital Library of Ukraine: The Collaboration of Memory Institutions, the State, and NGOs in Preserving Cultural Heritage in Wartime*; Stepnisky, J. We Should All Be Concerned That Putin Is Trying to Destroy Ukrainian Culture. *The Conversation*, 23 March 2022. Prieiga per internetą: https://theconversation.com/we-should-all-be-concerned-that-putin-is-trying-to-destroy-ukrainian-culture-179351 [žiūrėta 2026-05-28].

[60] Plačiau žr. Boriak, T. The Politics of Memory and the Dynamics of State-Building in Ukraine Since 2014: The Historical Markers of Identity. *Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow*, 2025, Vol. 5, No. 27–28: Special issue "Memory Institutions and the State: Connecting History, Understanding the Present, and Building a Future" = specialus numeris „Atminties institucijos ir valstybė: susiejant istoriją, suprantant dabartį ir kuriant ateitį“ / sudarytojai ir moksliniai redaktoriai – D. Cidzikaitė, I. Strumickienė, D. Žiemelis, p. 132–155, https://doi.org/10.51740/RT.5.27.28.9; Stepnisky, J. We Should All Be Concerned That Putin Is Trying to Destroy Ukrainian Culture. *The Conversation*, 23 March 2022. Prieiga per internetą: https://theconversation.com/we-should-all-be-concerned-that-putin-is-trying-to-destroy-ukrainian-culture-179351 [žiūrėta 2026-05-28].

ir ICCROM įvadiniai mokymai apie Pasaulio paveldo objektų išsaugojimo būklės dokumentavimą ir nelaimių rizikos valdymą, vėliau – ir misijos bei nuotoliniai seminarai, per kuriuos siekta teikti gaires, paramą ir metodines priemones saugant Pasaulio paveldo ir Preliminariajame jo sąraše esančius objektus (vėliau kai kurie iš jų iškart įtraukti į Pavojuje esančių vietovių sąrašą). Jau minėtos organizacijos kartu su nacionalinėmis institucijomis sudaro partneryste grindžiamą policentrinę sistemą, kurią papildo ir nacionalinės iniciatyvos (angl. *Heritage Emergency Response Initiative*, HERI; liet. Operatyvinio paveldo gelbėjimo iniciatyva; angl. *Agency for Cultural Resilience,* ACURE; liet. Kultūrinio atsparumo agentūra), jų savanoriai, bendruomenės, ir atlieka vienas kitą papildančias funkcijas. Be aktyvios pilietinės visuomenės – įvairių savanorių judėjimų, aktyvių profesinių asociacijų, nevyriausybinių organizacijų ir vietos bendruomenės nuoseklaus veikimo neįmanoma apsieiti vykdant valstybės institucijų kultūros paveldo apsaugos priemones[61], todėl jos reikšmė šioje struktūroje yra itin svarbi. Šio bendradarbiavimo modelio brandą rodo tai, kad kultūros paveldo apsauga Ukrainoje tapo nacionalinio saugumo sistemos dalimi. Siekiant įgyvendinti 1954 m. Hagos konvencijos nuostatas, 2024 m. šalies ginkluotosiose pajėgose įsteigtas specializuotas Kultūros paveldo apsaugos padalinys, kurį sudaro kultūros paveldo, archeologijos, istorijos ir muziejininkystės specialistai[62], o jo vienas pagrindinių uždavinių – koordinuoti veiksmus, skirtus kultūros paveldo objektų apsaugai, išsaugojimui ir jų sunaikinimo prevencijai. Toks paveldo apsaugos ginkluoto konflikto metu modelis pasižymi horizontalia koordinacija, lankstumu ir gebėjimu kompensuoti ribotus valstybės išteklius.

Šiuose procesuose itin svarbūs tapo ir atviruųjų šaltinių žvalgybos duomenys (angl. *Open-Source Intelligence*, OSINT) – sistemingas viešai prieinamos informacijos rinkimas, jos tikrinimas bei analizavimas, interpretavimas, leidžiantis dokumentuoti kultūros paveldo būklę, vertinti padarytą žalą ir rinkti įrodymus apie tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus. Kaip įrodymai gali būti pasitelkiami įvairiausi šaltiniai: palydoviniai vaizdai, dronų nuotraukos, socialinių tinklų įrašai, gyventojų filmuota medžiaga, GIS duomenys, geografinė informacija, interneto archyvai. Karo Ukrainoje kontekste šie duomenys naudojami konkrečių paveldo objektų apgadinimo (ar sunaikinimo) laikui nustatyti, sunaikinimo vietoms identifikuoti, vaizdams prieš ir po išpuolių palyginti bei žalai sistemiškai dokumentuoti[63]. Jie taip pat perduodami nacionalinėms ir tarptautinėms institucijoms: UNESCO, ICOMOS, ICC (angl. *International Criminal Court*; liet. Tarptautinis baudžiamasis teismas), ir naudojami kultūros vertybių atkūrimo procesams planuoti bei informacijai apie okupuotose teritorijose esančius objektus kaupti. Tokiais atvejais surinkti duomenys dažnai tampa vieninteliu patikimu šaltiniu apie okupuotose teritorijose vykstančius procesus. Karas Ukrainoje parodė OSINT informacijos svarbą ir būtinybę ją apsaugoti, taip pat išryškino, kokia glaudi yra informacijos saugumo ir kultūros paveldo apsaugos tarpusavio priklausomybė[64]. OSINT duomenys gali padėti identifikuoti strateginę infrastruktūrą, kariuomenės judėjimą ir karinių veiksmų intensyvumą. Vertinant paveldo vertybių pažeidžiamumo lygį, apsaugos priemonių įgyvendinimo galimybes, didelę reikšmę turi jų geografinė padėtis; tai taip pat padeda geriau suvokti karo veiksmų logiką ir prioritetus. Žinoma, karinė padėtis ir dideli nuostoliai (Ukraina nurodo, kad 2022-02-24–2026-05-13 laikotarpiu yra apgadinta arba sunaikinta 1783 kultūros paveldo vietovės ir 2540 kultūros infrastruktūros objektų[65]) sunkina duomenų rinkimo, analizavimo ir sistematizavimo procesus, o didžiausi iššūkiai kyla dėl institucinio koordinavimo, ribotų logistinių ir techninių išteklių bei galimybių

[61] Plačiau žr. Дзвінчук, Д.; Стеф'юк, Р. Інституційна та громадська відповідь на загрози культурному надбанню України під час війни. *Координати публічного управління*, 2026, t. 5, Nr. 2, p. 246–265, https://doi.org/10.62664/cpa.2025.02.10.

[62] Žr. General Staff: Unit for Protection of Cultural Heritage Created in Ukrainian Armed Forces. *LB.ua*, 21 December 2024. Prieiga per internetą: https://en.lb.ua/news/2024/12/21/34204_general_staff_unit_protection.html [žiūrėta 2026-07-03].

[63] Žr. Gwardzińska-Chowaniec, Ż. *The Role of Open-Source Intelligence in Protecting Cultural Heritage During Armed Conflict: The Case of Ukraine*, p. 224.

[64] Žr. *ibidem,* p. 241–242.

[65] Russians Have Damaged 1,783 Cultural Heritage Sites and 2,540 Cultural Infrastructure Facilities. *Ministry of Culture of Ukraine*, 13 May 2026. Prieiga per internetą: https://mincult.gov.ua/en/news/russians-have-damaged-1783-cultural-heritage-sites-and-2540-cultural-infrastructure-facilities/ [žiūrėta 2026-07-06].

operatyviai dokumentuoti žalą ir apsaugoti kultūros vertybes (telkiant tiek nacionalines, tiek tarptautines pajėgas)[66]. Be to, būtina pažymėti, kad šiuolaikiniai kariniai veiksmai skiriasi nuo prieš aštuonis dešimtmečius vykusių ginkluotų karinių konfliktų. Dabar naudojamos naujos karinės technologijos – įvairių procesų automotizavimas, kibernetinės operacijos ir plataus masto bepiločių orlaivių sistemos, todėl ir kultūros paveldo apsauga tokiu metu turi būti itin lanksti, strategiškai gerai suplanuota. Ukrainos patirtis rodo, kad valstybės kultūros paveldo apsaugos veiksmingumą lemia ne vien priimti tarptautiniai ar nacionaliniai teisės aktai, bet ir sukurta veikianti prevencinė sistema, apimanti institucinį bendradarbiavimą bei koordinavimą, techninius pajėgumus, racionalų bei ekonomišką turimų tiek žmogiškųjų, tiek ir materialiųjų išteklių ir nuostatų įgyvendinimą, informacijos valdymą ginkluoto konflikto metu[67]. Būtent Ukrainos kultūros sektoriaus patirtis atskleidė ribotą dėmesį pažeidžiamumui per krizines situacijas, dažniausiai dėl nepakankamai parengtų arba visai nesukurtų pavojaus metu taikytinų procedūrų ar nepakankamo esamų protokolų išmanymo. Siekiant išvengti arba bent jau per krizes nesukurti papildomų problemų, vienas iš svarbiausių būdų yra išankstinis pasiruošimas, apsvarstant įvairiausius galimus scenarijus, planus ir juos praktikuojant.

Teigtina, jog Rusijos sukeltas karas Ukrainoje tapo svarbiu lūžio tašku kultūros paveldo apsaugos istorijoje – tai vis dar gyvas pavyzdys, kaip veikti ne tik taikos metu, bet ir tebevykstant kariniams veiksmams, taip pat – savotiška platforma, veikianti realiu laiku, įveiklinanti paveldosauginės teisės reglamentus bendradarbiaujant su kitomis valstybėmis bei tarptautinėmis kultūros ir paveldo organizacijomis. Kadangi, kaip teigiama Faro konvencijoje[68], kultūros paveldas priklauso visuomenei ir kiekvienas asmuo turi teisę juo naudotis bei prisidėti prie jo išsaugojimo, visiškai puikia to išraiška tapo įvairiausi bendruomenės veikimu grįstos iniciatyvos projektai – „Map of Cultural Losses“[69], projektas „Backup Ukraine“[70], SUCHO[71] ir kiti. Bendradarbiaujant su Ukrainos kultūros fondu, 2022 m. balandį sukurta platforma „Map of Cultural Losses“ – viešai prieinamas interaktyvus žemėlapis, skirtas registruoti (registruoja visi, o žemėlapyje objektas atsiranda tik patikrinus) karo padarytą žalą kultūros paveldui ir ją vizualizuoti kaupiant įrodymus. „Backup Ukraine“ – dalyvavimo principu grindžiamas skaitmeninis projektas, kuriuo siekiama įtraukti Ukrainos gyventojus į kultūros paveldo dokumentavimą ir išsaugojimą naudojant inovatyvias trimates skenavimo technologijas[72]. Kiekvienas žmogus, turintis išmanųjį mobilųjį telefoną, sprendžia, kas yra paveldas, ir skenuoja: nuo nacionaliniu lygmeniu pripažintų paveldo objektų ir materialių kultūrinės atminties ženklų iki gyventojams reikšmingų artefaktų. Galiausiai, trečiasis projektas, pradėtas 2022 m. kovo mėnesį, yra trijų tarptautinių mokslininkų iniciatyva SUCHO. Išryškėjus skaitmeninio kultūros paveldo pažeidžiamumui, ši tarptautinė iniciatyva suvienijo neabejingus savanorius, norinčius padėti apsaugoti skaitmeninį Ukrainos paveldą. Savanoriai suarchyvavo kolekcijas ir skaitmeninėje aplinkoje sukurtus objektus, įskaitant nuotraukas bei kitus serveriuose saugomus failus, kurie dėl atakų ar elektros tiekimo sutrikimų galėjo būti sunaikinti arba sugadinti[73]. Tai platus materialiojo ir nematerialiojo kultūros paveldo spektras, buvęs įvairių institucijų interneto svetainėse – nuo vietos muziejų, muzikos akademijų ir teatrų iki vienuolynų, archyvų, bibliotekų bei vaikų ir kraštotyros programų. Šis naujasis archyvas pasibaigus karui bus grąžintas Ukrainos kultūros paveldo institucijoms.

[66] Žr. Gwardzińska-Chowaniec, Ż. *The Role of Open-Source Intelligence in Protecting Cultural Heritage During Armed Conflict: The Case of Ukraine*, p. 237.

[67] Žr. *ibidem,* p. 238.

[68] Europos Tarybos Kultūros paveldo vertės visuomenei konvencija: 2005 m. spalio 27 d. Faras. *Europos Taryba*: *Europos Tarybos sutarčių serija*, Nr. 199 / autentiškas vertimas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos 2018 m. balandžio 25 d., p. 1–10. Prieiga per internetą: https://vkpk.lt/wp-content/uploads/2018/05/tekstas.pdf [žiūrėta 2026-06-02].

[69] Map of Cultural Losses. *Ukrainian Cultural Foundation*. Prieiga per internetą: https://uaculture.ucf.in.ua/en/culture-loss-en/ [žiūrėta 2026-07-10].

[70] Backup Ukraine: Preserve your Heritage. Forever. *Polycam*. Prieiga per internetą: https://poly.cam/ukraine [žiūrėta 2026-07-10].

[71] Saving Ukrainian Cultural Heritage Online. *SUCHO*. Prieiga per internetą: https://www.sucho.org/pages/ [žiūrėta 2026-07-10].

[72] Žr. Garduño Freeman, C.; Leibowitz, V. Synchronous (In)significance: Recording Ukraine's Cultural Heritage in Real-Time. *Fabrications*, 2024, Vol. 34, No. 2, p. 224, https://doi.org/10.1080/10331867.2024.2383020.

[73] Plačiau žr. About SUCHO. *SUCHO*. Prieiga per internetą: https://www.sucho.org/about [žiūrėta 2026-07-10].

Visos išvardytos iniciatyvos – šiuolaikinės paveldosaugos atspindys, grįstas savanoryste ir vietos žmonių santykio su konkrečiomis vietomis, jų atmintimi ir tapatybe, kartu – ir prevencinės priemonės bei aktyvios kiekvieno šalies gyventojo kultūrinio pasipriešinimo formos.

Šiuo metu Ukrainoje yra septynios pasaulio kultūros (pateikta ir dar viena nominacinė byla) ir viena pasaulio gamtos paveldo vietovė. Dalis jų (Šv. Sofijos soboras ir Kyjivo Pečerų laura, Lvivo bei Odesos istoriniai centrai) 2023 m., tik skirtingais mėnesiais, karo metu įtrauktos į Pavojuje esančių vietovių sąrašą, o Odesos istorinis centras iškart pateko į Pasaulio paveldo sąrašą. Visoms Ukrainos pasaulio paveldo vietovėms taikoma sustiprinta apsauga pagal 1954 m. Hagos konvenciją ir jos 1999 m. II protokolą, o UNESCO komitetas nuo plataus masto Rusijos invazijos pradžios sustiprintą apsaugą suteikė 46-ioms kultūros vertybėms[74]. Odesoje atskirai išskiriami 9 pastatai ir jų teritorija, o Kyjive sustiprinta apsauga skirta trims objektams, tarp kurių yra ir Babin Jaras (masinių žydų žudynių vieta). Kadangi turi būti užtikrintas kiekvienos pasaulio paveldo vertybės tinkamas valdymas, apimantis ir parengimą galimoms grėsmėms, reikalingas ir šio valdymo planas. Viena reikšmingiausių Ukrainos pasaulio paveldo vietovių – Kyjivo Šv. Sofijos soboras ir Pečerų laura (angl. *Kyiv: Saint Sophia Cathedral and Related Monastic Buildings, Kyiv-Pechersk Lavra*). Jo valdymo plano projektas buvo svarstomas 2020 m. UNESCO / ICOMOS stebėsenos misijos metu, tačiau korekcijos užsitęsė šalyje prasidėjus plataus masto karui. 2024 m. UNESCO Pasaulio paveldo komitetas pareikalavo pakoreguoti Kyjivo pasaulio paveldo vietovės valdymo planą pagal ICOMOS rekomendacijas, o 2025 m. Pasaulio paveldo centro ir patariamųjų organizacijų vertinime konstatuota, kad pataisyta plano versija dar nebuvo pateikta, tačiau buvo nustatytas pateikimo terminas – 2026 m. vasario 1 diena[75]. Nors 2025–2026 m. tęstos vietovės valdymo sistemos tobulinimo ir institucinių gebėjimų stiprinimo iniciatyvos, viešai prieinamuose UNESCO dokumentuose nepavyko rasti patvirtinimo, kad galutinė atnaujinta valdymo plano versija jau būtų patvirtinta. Šis atvejis parodo, kad valdymo planas yra vienas iš būdų efektyviau valdyti kultūros paveldo vietovę, turint būtiną pasirengimo rizikoms priemonę, tačiau jos rengimas karo metu tampa iššūkiu.

Deja, dokumentas negali fiziškai apsaugoti nuo tiesioginių išpuolių. Tai atskleidė pasikartojantys kariniai veiksmai, kurių metu padaryta žala Kyjivo pasaulio paveldo vietovei. Po 2025 m. birželio 10 d. apšaudymo apgadintas Šv. Sofijos soboras, o 2026 m. sausio 24 d. masinio sostinės apšaudymo metu nukentėjo keli Kyjivo Pečerų lauros komplekso pastatai[76]. Dar didesnė žala padaryta 2026 m. birželio 15 d. ankstyvą rytą Rusijai kryptingai apšaudžius kompleksą – kilo gaisras, degė pastatų stogai[77]. Labiausiai nukentėjo Švč. Dievo Motinos Ėmimo į dangų soboras – kompozicinis ir dvasinis viso Pečerų lauros ansamblio centras. Dėl tiesioginio smūgio ir po jo kilusio gaisro buvo pažeistos kupolo konstrukcijos, taip pat atskiri paminklo fasadų ir interjero elementai. Soboras jau buvo nukentėjęs Antrojo pasaulinio karo metu – 1941 m. besitraukianti sovietų kariuomenė jį užminavo ir susprogdino. Vėliau jis buvo atstatytas Ukrainai atkūrus nepriklausomybę. Per 2026 m. birželio 15 d. Rusijos surengtą ataką taip pat apgadintas ir Aukštutinės lauros įtvirtinimų kompleksui priklausantis XVII–XVII a. Jono Kušniko bokštas[78].

---

[74] Cultural Property under Enhanced Protection Ukraine. *UNESCO*, 8 December 2025. Prieiga per internetą: https://www.unesco.org/en/culture/cultural-property-under-enhanced-protection [žiūrėta 2026-07-15].

[75] Decision 47 COM 7A.24: Kyiv: Saint-Sophia Cathedral and Related Monastic Buildings, Kyiv-Pechersk Lavra (Ukraine). *UNESCO*, Adopted at its 46th session, New Delhi, 2024. Prieiga per internetą: https://whc.unesco.org/en/decisions/8691/ [žiūrėta 2026-05-28].

[76] Žr. UNESCO ICOMOS to Assess Preservation of Kyiv's Historic Site. *Mezha.net*, 18 February 2026. Prieiga per internetą: https://mezha.net/eng/bukvy/unesco-icomos-to-assess-preservation-of-kyiv-s-historic-sites/ [žiūrėta 2026-06-01].

[77] Plačiau žr. Golubkova, J. Nine Killed, Historic Monastery on Fire as Ukraine Faces Major Russian Attacks. *RNZ*, 15 June 2026, prieiga per internetą: https://www.rnz.co.nz/news/world/598257/nine-killed-historic-monastery-on-fire-as-ukraine-faces-major-russian-attacks [žiūrėta 2026-06-15].

[78] Statement of the Ukrainian National Committee of ICOMOS Regarding the Damage to the UNESCO World Heritage Site "Kyiv: Saint-Sophia Cathedral and Related Monastic Buildings, Kyiv-Pechersk Lavra". *ICOMOS Ukraine*, 16 June 2026. Prieiga per internetą: https://www.icomos-ukraine.org/recent-news-en/statement-of-the-ukrainian-national-committee-of-icomos-regarding-the-damage-to-the-unesco-world-heritage-site-kyiv-saint-sophia-cathedral-and-related-monastic-buildings-kyiv-pechersk-lavra [žiūrėta 2026-07-03].

Tuo pačiu metu, t. y. birželio 14–15 d., dėl karo veiksmų buvo apgadinti ir kiti reikšmingi Ukrainos kultūros paveldo objektai, papildę nuo karo pradžios nukentėjusių vertybių sąrašą. UNESCO šiuos Rusijos išpuolius prieš Ukrainos kultūros paveldą dar kartą pasmerkė ir patvirtino esanti pasirengusi bendradarbiauti su atsakingomis Ukrainos institucijomis vertinant kultūros ir švietimo įstaigoms padarytą žalą bei nustatant neatidėliotinas apsaugos priemones[79]. Prie šių veiksmų prisidėti pasirengusi ir ICOMOS, bendradarbiaudama su UNESCO, Ukrainos kultūros ir strateginės komunikacijos ministerija, savo atstovybe Ukrainoje bei kitomis atsakingomis institucijomis[80]. Tarptautinis paveldo statusas šiuo atveju veikia kaip pagalbos mobilizavimo, ekspertinio vertinimo ir politinio reagavimo priemonė.

Vis dėlto humanitarinės teisės pagrindu suteikta kultūros paveldo vietovės sustiprinta apsauga nuo tyčinių išpuolių prieš kultūros paveldą neapsaugo. Tą patį patvirtina ir Lvivo istorinio centro atvejis – 2026 m. kovo mėnesį fiksuoti smūgiai ir padaryta žala Lvivo bernardinų vienuolyno teritorijoje[81] – įvykdyta tyčinė karinė ataka prieš civilinę infrastruktūrą ir paveldo zonas. UNESCO patvirtintais duomenimis, šie atvejai nėra pavieniai, o karo padarytos žalos mastas dar auga. Reaguojant į tai, sistemingai dokumentuojama kultūros paveldo objektų būklė ir jų sunaikinimo (arba apgadinimo) aplinkybės. Analizuojami palydoviniai vaizdai, renkama ikonografinė medžiaga ir nuotraukos, darytos dar prieš karinius išpuolius, atliekamas 3D skenavimas, fiksuojama esama objektų būklė, nustatomas atakų pobūdis, analizuojamos sprogmenų ar skeveldrų trajektorijos ir identifikuojami už puolimą atsakingi karininkai ir politinė vadovybė. Taigi, nuolat ruošiamasi ir atsakomybės už karo veiksmus nustatymo teisiniams procesams, ir atstatymo klausimų sprendimui[82], ir konservavimo darbams.

Dėl savo padėties ir apsaugos komplikuotumo išskirtinės yra Krymo pusiasalyje esančios pasaulio paveldo vietovės, į sąrašą įtrauktos 2013 m. – senovės Taurijos Chersoneso miestas ir jo choros (antikiniam miestui priklausanti žemdirbiškoji užmiesčio teritorija). Nors 2014 m. visą pusiasalį su šia archeologine vietove okupavo Rusija, UNESCO ją pripažįsta Ukrainos teritorija, tačiau Ukraina šios vietovės nekontroliuoja, todėl tampa komplikuočiau kreiptis dėl jos įtraukimo į Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą. Norint, kad tokį vietovės statusą pripažintų Pasaulio paveldo komitetas, reikia įvertinti padėtį ir faktiškai pagrįsti, kodėl vietovė turėtų būti įtraukta į šį sąrašą. Aptariamu atveju vienas iš keblumų – negalėjimas atlikti įprastų stebėsenos procedūrų dėl neprieinamumo: UNESCO ekspertai negali atlikti misijų, o informacija apie vietovės būklę yra gana ribota. Žinoma, tokią padėtį lemia svarbus geopolitinis aspektas – UNESCO ir Ukraina ne kartą reiškė susirūpinimą dėl Rusijos vykdomų intervencijų Chersonese, o 2024 m. Ukraina kreipėsi į Jungtines Tautas (JT) dėl veiksmų šioje vietovėje[83]. Čia natūraliai kyla klausimas, kaip galima įgyvendinti Pasaulio paveldo konvencijos nuostatas teritorijoje, kuri *de jure* pripažįstama vienos valstybės dalimi, bet *de facto* yra kontroliuojama kitos. Evelinos Kravchenkos atliktame tyrime teigiama, kad Rusijos perimtoje pasaulio paveldo vietovėje atliekami veiksmai sistemingai naikina jos autentiškumą, archeologinę medžiagą ir išskirtinę visuotinę vertę. Žala kyla ne dėl teritorijoje vykdomų karo veiksmų, o dėl naujų statybų, pertvarkymų, ideologinio vietovės perinterpretavimo

[79] UNESCO Statement on Ukraine. *UNESCO*, 15 June 2026 (Last update: 2 July 2026). Prieiga per internetą: https://www.unesco.org/en/articles/unesco-statement-ukraine [žiūrėta 2026-07-10].

[80] ICOMOS Statement on the Attacks of 14–15 June 2026 in Ukraine. *ICOMOS*, 15 June 2026. Prieiga per internetą: https://www.icomos.org/news/statement-attacks-june-2026-kyiv-ukraine/ [žiūrėta 2026-06-03].

[81] UNESCO Alarmed by Strikes on Lviv World Heritage Site. *UNESCO*, 25 March 2026. Prieiga per internetą: https://www.unesco.org/en/articles/unesco-alarmed-strikes-lviv-world-heritage-site [žiūrėta 2026-06-02].

[82] Žr. Біловус, Л. І. Цифрове документування втрат культурної спадщини України в умовах війни: інформаційні ресурси та практики фіксації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 2026, Nr. 1, p. 74, https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2026.356336.

[83] Ukraine Calls for UN to Intervene after Ancient Crimean Heritage Site Transformed into Cultural Complex. *The* Art *Newspaper*, 9 August 2024. Prieiga per internetą: https://www.theartnewspaper.com/2024/08/09/ukraine-calls-for-un-to-intervene-after-ancient-crimean-heritage-site-transformed-into-cultural-complex [žiūrėta 2026-06-02].

ir apskritai UNESCO reikalavimų nepaisymo[84]. Taip išryškėja sistemos ribotumas, kai tarptautinėmis konvencijomis apibrėžiama teisinė atsakomybė ir tarptautinio reagavimo pagrindai, tačiau praktinis veiksmingumas smarkiai sumažėja, nes teritorija yra okupuota ir negalima vykdyti jos stebėsenos bei užtikrinti nustatytų apsaugos priemonių.

Ši XXI a. karinio konflikto patirtis Ukrainoje, skaudžių praradimų kontekste, priverčia įsitikinti, kad šiuolaikinė kultūros paveldo apsauga ginkluoto konflikto metu nebegali apsiriboti vien teisinėmis kritiškiausiu momentu patikrinamomis nuostatomis ar fizine objektų apsauga. Svarbus yra sistemingas pasiruošimas dar taikos metu bei kruopštus ir greitas veikimas vykstant karo veiksmams – įvertinant, planuojant galimų rizikų padarinius, taip pat vykdant skaitmeninį dokumentavimą, ir, žinoma, bendradarbiaujant su tarptautinėmis institucijomis. Aptarti atvejai atskleidžia ir tarptautinės paveldo apsaugos sistemos ribotumus – net UNESCO pasaulio vertybės statusas ar sustiprinta apsauga negarantuoja apsaugos nuo sąmoningų išpuolių, o okupuotose teritorijose apsaugos mechanizmų įgyvendinimas yra itin komplikuotas. Vis dėlto visi šie pavyzdžiai ir patirtys šiandien sustiprina sąmoningą požiūrį į kultūros paveldo apsaugą, o šio požiūrio svarbiausiu aspektu tampa ne tik objektų, bet ir kultūrinės atminties, tapatybės bei teisės į paveldą išsaugojimas net ir pačiomis ekstremaliausiomis sąlygomis.

3. Lietuvos pasirengimas nekilnojamojo kultūros paveldo objektų apsaugai per galimą ginkluotą konfliktą

3.1. Nacionaliniai iššūkiai

Lietuvos Respublikos kultūros paveldo apsaugos teisinį reguliavimą sudaro tarpusavyje susijusi teisės aktų sistema, apimanti Lietuvos Respublikos Konstituciją, tarptautines sutartis, nacionalinius įstatymus ir jų įgyvendinamuosius poįstatyminius teisės aktus. Hierarchiškai aukščiausią teisinę galią kitų teisės normų atžvilgiu turinčioje Konstitucijoje yra nurodyta, kad valstybės piliečių kultūros paveldas privalo būti išsaugotas ir perduotas iš kartos į kartą:

> *[v]alstybė remia kultūrą [...], rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga*.[85]

Lietuva yra prisijungusi prie 1954 m. Hagos konvencijos ir ją ratifikavusi 1998 m., o jos II protokolą – 2001 metais. 1998 m. įsigaliojo ir Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas (vėliau dukart atnaujintas – 2005 m. ir 2023 m.), kuriame karo veiksmai įtraukti į ekstremaliosios situacijos apibrėžtį – situacija, atsirandanti dėl socialinio pobūdžio priežasčių ar karo veiksnių ir lemianti staigų bei didelį pavojų žmonių gyvybei ar sveikatai, turtui, gamtai arba žmonių žūtį, sužalojimą ar turtinius nuostolius. 2024 m. įsigaliojus naujausiai įstatymo redakcijai ši apibrėžtis pakito, tapo platesne, nebenurodant konkrečiai „karo“ kaip veiksnio, tačiau įtraukta daugiau diferencijuotų sąvokų, tikslinančių ekstremaliosios situacijos kriterijus pridedant ekstremaliosios situacijos operacijų vadovus, ekstremaliųjų situacijų valdymo planus – kitaip tariant, buvo nustatyti prevencijos, pasirengimo, valdymo ir padarinių šalinimo teisiniai pagrindai[86]. Dar kartą peržiūrėti paveldo apsaugos strategiją, metodus, gerinti pasirengimą ir

[84] Plačiau žr. Kravchenko, E. Tauric Chersonesos is being Destroyed by the Occupying Russian Authorities. In: *World Heritage Watch: World Heritage Watch Report 2024*. Berlin: World Heritage Watch e.V., 2024, p. 34–38, taip pat prieiga per internetą: https://www.duh.de/fileadmin/user_upload/download/Projektinformation/Erneuerbare_Energien/World_Heritage_Watch_Report_2024_zur_Mittelplate.pdf [žiūrėta 2026-06-10].

[85] Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33–1014, III skir., 42 str. Taip pat prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm [žiūrėta 2026-06-25].

[86] Lietuvos Respublikos krizių valdymo ir civilinės saugos įstatymas, 1998 m. gruodžio 15 d., Nr. VIII-971 / suvestinė redakcija nuo 2024-11-15 iki 2026-12-31. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 115–3230, 1 str. Taip pat prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C15592B096FA/asr [žiūrėta 2026-06-25].

su tuo susijusius dokumentus paskatino 2022 m. prasidėjęs atviras Rusijos karas prieš Ukrainą[87]. Jame sekama tarptautinė tendencija, reaguojant į Hagos konvencijos nuostatą pasirengti kultūros paveldo apsaugai taikos metu[88], ir apibrėžiamas atsparumo terminas – atsparumas laikomas gebėjimu užkirsti kelią įvykiui (ekstremaliam ir ypatingam, ekstremaliajai situacijai ar krizei), reaguoti, apsisaugoti, pasirengti, atsilaikyti ir po jo atkurti veiklą[89]. Ankščiau minėtuose naujausiuose komiteto *Blue Shield International* dokumentuose[90] kultūros paveldo apsauga jau tiesiogiai siejama su nacionalinio saugumo klausimais pabrėžiant, kad ji turi būti integruojama į platesnes valstybės atsparumo sistemas. Tačiau nors Lietuvoje Krizių valdymo ir civilinės saugos įstatymas plačiai reglamentuoja rizikos identifikavimą, rizikos vertinimą, atsparumo didinimą ir veiklos tęstinumo užtikrinimą, kultūros paveldas nėra įvardijamas kaip savarankiškas saugomas objektas ar nacionalinio atsparumo elementas; tai atsispindi tik Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme. Čia kultūros paveldas išskiriamas ir kaip nacionalinio saugumo objektas, ir kaip kultūros politikos tikslas bei tautinės politikos dalis, siejama su lietuvių tautos ilgalaikiais gyvybiniais interesais[91]. Tai įtvirtinama suvokiant galimą riziką paveldui tapti tiksliniu objektu per ginkluotą konfliktą, vykdant memoricidą ir kultūrinį valymą. Taigi, Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas suformuoja strateginį principą, tačiau praktinis jo įgyvendinimas kultūros paveldo srityje detalizuojamas specialiuose paveldosaugos teisės aktuose ir planavimo dokumentuose. Plačiausiame jų – Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme[92] – detaliai numatoma nekilnojamojo paveldo apsaugos sistema, ją pagrindžiančios priemonės (paveldo objektų stebėsena, dokumentavimas, naikinančių ar žalojančių kultūros paveldą ypatybių poveikio vertinimas, paveldo tyrimai, inventorizavimas ir institucinis koordinavimas), kurios tarptautinėje praktikoje laikomos tuo pačiu ir pasirengimo ginkluotiems konfliktams pagrindu. Tačiau šiame įstatyme neišskiriamos pasirengimo kariniams konfliktams specialios priemonės.

Žvelgiant į Pasaulio sustiprintos apsaugos vertybių žemėlapį, sudarytą pagal 1954 m. Hagos konvenciją ir 1999 m. jos II protokolą, matyti, kad reta kuri valstybė taikos metu suskumba reikšmingiausiems savo paveldo objektams prašyti tokio statuso. Esami pavyzdžiai – 2010 m. sustiprintos apsaugos statusą (ilgalaikę teisinę apsauga) gavusios trys Kipro pasaulio paveldo vietovės ir viena Italijos[93], o šio statuso suteikimą paskatino Balkanų konflikto metu įvykdyti išpuoliai prieš kultūros paveldo objektus (Mostaro Senąjį tiltą, Dubrovniko senamiestį ir kitus). Reikia paminėti, kad Kipro patirtis po 1974 m. konflikto ir kultūros paveldo apsaugos problemos okupuotose teritorijose sudarė prielaidas[94] šaliai aktyviai dalyvauti tarptautiniuose kultūros paveldo apsaugos mechanizmuose, įskaitant 1999 m. II protokolo įgyvendinimą. Kai kyla ginkluoto konflikto grėsmė arba kariniai veiksmai yra jau prasidėję ar išplinta

87 Žr. visų pirma: Vice-Minister of Culture Rimantas Mikaitis: "We have to re-think the cultural heritage protection methods and strategies of the entire Baltic region". *Ministry of Culture of the Republic of Lithuania*, 29 April 2022. Prieiga per internetą: https://lrkm.lrv.lt/en/news/vice-minister-of-culture-rimantas-mikaitis-we-have-to-re-think-the-cultural-heritage-protection-methods-and-strategies-of-the-entire-baltic-region [žiūrėta 2026-06-18].

88 Pažymėtina, jog įstatyme kalbama daug plačiau, neišskiriant kultūros paveldo apsaugos kaip atskiro objekto karinių konfliktų ar kitų ekstremalių įvykių ir situacijų metu, išsamiau neaptariamos jų apsaugos priemonės ir prevencija.

89 *Lietuvos Respublikos krizių valdymo ir civilinės saugos įstatymas, 1998 m. gruodžio 15 d., Nr. VIII-971* / suvestinė redakcija nuo 2024-11-15 iki 2026-12-31, 2 str.

90 *Blue Shield Annual Report 2024: January 2024 – December 2024*, p. 18.

91 Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas, 1996 m. gruodžio 19 d., Nr. VIII-49 / suvestinė redakcija nuo 2026-08-01 iki 2026-12-31. *Valstybės žinios,* 1997, Nr. 2–16. Taip pat prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.A0BAB27D768C/asr [žiūrėta 2026-06-25]. Plg. *Demografinis, ekonominis, energetinis, maistinis ir epidemiologinis moderniosios Lietuvos visuomenės ir tautos atsparumas (1883–2023): pagrindiniai projekto rezultatai ir rekomendacijos*.

92 Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas, 1994 m. gruodžio 22 d., Nr. I-733 / suvestinė redakcija nuo 2026-11-01 iki 2028-06-30. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 3–37. Taip pat prieiga per internetą: https://e-seimasx.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165/asr [žiūrėta 2026-06-25].

93 Four World Heritage Sites in Cyprus and Italy Granted "Enhanced Protection" in the Event of Armed Conflict. *UNESCO*, 29 November 2010. Prieiga per internetą: https://whc.unesco.org/en/news/701 [žiūrėta 2026-06-10].

94 Plačiau apie tai žr. Cyprus: Destruction of Cultural Property in the Northern Part of Cyprus and Violations of International Law. *Law Library of Congress,* 2009, No. 2008.2008-01356, prieiga per internetą: https://www.obs-traffic.museum/destruction-cultural-property-northern-part-cyprus-and-violations-international-law [žiūrėta 2026-06-10].

visame regione, suskumbama įgyvendinti šias kultūros paveldo apsaugos priemones. Reikšminga, kad Lietuva yra viena iš šio mechanizmo įgyvendinimo pradininkių – 2011 m. Kernavės archeologinei vietovei skirta sustiprinta apsauga, tačiau šį statusą būtų verta gauti ir daugiau vietovių, įrodžius, kad valstybė taiko joms aukščiausio lygio nacionalinę apsaugą. Žinoma, norint įgyti tokį sustiprintos apsaugos statusą Kuršių nerijai, tektų susidurti su problema – ši (tarptautinė) vietovė į Pasaulio paveldo įrašyta kartu su Rusijos Federacija (nes jai priklauso Kuršių nerijos dalis), tačiau džiugina faktas, kad Kuršių nerijos valdytojams buvo leista rengti jos valdymo planą atskirai, todėl tikėtina, jog šiuo atveju būtų suteikta išimtis. Sustiprintos apsaugos statusą Lietuvoje gavo ne ta UNESCO vietovė, kuri yra simboliškai reikšmingiausia (Vilniaus senamiestis), bet ta, kurią buvo lengviausia įrodyti atitinkant II protokolo reikalaujamą aukščiausios apsaugos standartą. Kaimyninėje Estijoje sustiprintos apsaugos statusą turi Nacionalinis muziejus ir „Noora“ nacionalinio archyvo pagrindinis pastatas. Jie šį apsaugos statusą įgijo 2025 m. (tais pačiais metais sustiprintos apsaugos statusas suteiktas ir dviem Čekijos paminklams), o kiti artimiausi mūsų kaimynai sustiprintos apsaugos statuso objektų neturi.

Nors 1954 m. Hagos konvencijos nuostatos ir šiandien išlieka aktualios, tarptautiniu mastu didžiausia problema laikoma ne teisinio reguliavimo trūkumas, o nepakankamas jo įgyvendinimas nacionaliniu lygmeniu. Tokį vertinimą pateikia ir komitetas *Blue Shield International*, pabrėždamas, kad esminis iššūkis yra praktinis Konvencijos įgyvendinimas. Nors įgyvendindama Hagos konvencijos įsipareigojimus Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2007 m. pavirtino ženklinamų objektų sąrašą, kuris apėmė kultūros paveldo 19 statinių, jis neapėmė visų išskirtinai reikšmingų kultūros objektų bei UNESCO Pasaulio paveldo sąraše esančių Lietuvos vietovių, kurių apsauga pirmiausia ir turėtų būti užtikrinta pagal Hagos konvenciją. 2022 m. Rusijos karinė invazija Ukrainoje buvo priežastis, paskatinusi Lietuvos Respublikos Vyriausybę ir Vilniaus miesto savivaldybę priimti sprendimus dėl paveldo objektų ženklinimo[95]. 2024 m. ženklinamų objektų sąrašas buvo atnaujintas ir konvencijos simboliu – „Mėlynuoju skydu“ – pradėti ženklinti Lietuvoje išskirtinę kultūrinę vertę turintys 254 objektai (129 statiniai, 48 vietovės, 77 pastatai ir patalpos, skirtos kilnojamosioms kultūros vertybėms saugoti). Šiuo simboliu fiziškai pažymėti objektai nėra išskiriami vien dėl kultūrinės vertės – ženklas pirmiausia informuoja, kad jiems taikomas specialus tarptautinės apsaugos režimas, todėl sąmoningas tokių objektų puolimas gali būti kvalifikuojamas kaip tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimas ir užtraukti baudžiamąją atsakomybę. Lietuvoje kultūros paveldo apsauga karo metu teisiškai egzistuoja (Hagos konvencija, „Mėlynasis skydas“, evakavimo instrukcijos), tačiau rizikų analizė vis dar daugiausia orientuota į ekstremaliųjų situacijų padarinių valdymą, o ne į sąmoningo kultūros paveldo naikinimo scenarijų, koks, pavyzdžiui, šiandien vyksta Ukrainoje. Lietuva pastaraisiais metais sparčiai stiprina technines ir administracines kultūros paveldo apsaugos priemones, o pasirengimas ginkluoto konflikto scenarijams vis dar daugiausia grindžiamas bendrosiomis civilinės saugos ir ekstremaliųjų situacijų valdymo priemonėmis[96]. Ši aplinkybė ypač išryškėjo po 2022 m. karo Ukrainoje pradžios; kartu ji paskatino spartesnį paveldo objektų ženklinimą, rizikų vertinimą ir pasirengimo priemonių peržiūrą.

Iš esmės, viena iš galimų priemonių, padedanti tiek taikos, tiek ir ginkluoto konflikto metu, – ilgalaikė paveldo objektų priežiūra, stebėsena, kokybiškas pasaulio paveldo vietovių valdymas. Pastaraisiais metais valdymo planus pradėjo rengti ir Lietuvos pasaulio paveldo vietovių valdytojai. Valdymo planas – strateginis dokumentas ir praktinis įrankis, padedantis sistemingai valdyti vietovę, užtikrinti jos gyvybingumą ir planuoti ilgalaikes apsaugos priemones. Kartu jis leidžia įvertinti galimas rizikas ir grėsmes, numatyti jų kontrolės priemones ir prisidėti prie pasaulio paveldo vietovės išskirtinės visuotinės vertės

[95] Dėl išskirtinę kultūrinę vertę turinčių nekilnojamojo kultūros paveldo objektų ir pastatų ir patalpų, skirtų saugoti ir eksponuoti kilnojamąsias kultūros vertybes, ženklinimo UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencijos skiriamuoju simboliu taisyklių patvirtinimo, 2007 m. kovo 22 d., Nr. ĮV-199 / suvestinė redakcija nuo 2022-03-10. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 35–1293. Taip pat prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.447504A792B9/asr [žiūrėta 2026-06-18].

[96] Taip pat žr. *Demografinis, ekonominis, energetinis, maistinis ir epidemiologinis moderniosios Lietuvos visuomenės ir tautos atsparumas (1883–2023): pagrindiniai projekto rezultatai ir rekomendacijos*.

(angl. *Outstanding Universal Value*, OUV) išsaugojimo. Tai ypač išryškėjo Kyjivo Šv. Sofijos soboro ir Pečerų lauros atveju. Kadangi 1990 m., įtraukiant vietovę į Pasaulio paveldo sąrašą, pakako pateikti valdymo plano metmenis, o išsamus valdymo planas Ukrainos nacionalinėje teisėje buvo įtvirtintas tik 2020 m., 2022 m. prasidėjus Rusijos karinei agresijai išryškėjo poreikis skubiai jį koreguoti. Daugiausia dėmesio skirta buferinės zonos ribų tikslinimui ir visų vietovės sudedamųjų dalių integravimui į vieningą valdymo sistemą. Kartu kaip svarbią vietovės dalį siekiama išsaugoti ne tik konkrečios vietovės komplekso statinius, bet ir monumentalaus paveldo, jį supančios aplinkos bei kraštovaizdžio tarpusavio ryšį, žaliąsias erdves. Taip pat siekiama išsaugoti fizinę struktūrą bei kontroliuoti plėtros spaudimą vietovės aplinkoje. Todėl šiuolaikinėje kultūros paveldo apsaugos sistemoje vis didesnė reikšmė tenka tarpdiciplinišKumui, vientisumui ir tarpinstituciniam bendradarbiavimui, kurių veikimą krizės metu galima labai greitai patikrinti.

3.2. Ginkluoto konflikto grėsmių integravimas į Lietuvos pasaulio paveldo vietovių valdymą

Rengiantis galimoms rizikoms, atskirą dėmesį tikslinga skirti UNESCO pasaulio paveldo vietovėms Lietuvoje. Pavieniai objektai visose trijose vietovių teritorijose jau yra pažymėti „Mėlynuoju skydu“: Vilniaus istorinio centro (Vilniaus senamiesčio) – 38 objektai; modernistinio Kauno: optimizmo architektūra, 1919–1939 m., – 18 objektų; Kuršių nerijos (Kuršių nerijos nacionalinio parko) – 3 objektai. Dėl visuotiškesnio ženklinimo tariamasi su Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos sekretoriatu, Kultūros ministerija, Aplinkos ministerija, Krašto apsaugos ministerija, atitinkamų savivaldybių administracijomis, Pasaulio paveldo vietovių valdytojais (Vilniaus senamiesčio atnaujinimo agentūra, Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija, Kauno miesto savivaldybe), o parengus techninį projektą ženklinimą vykdys Kultūros paveldo departamentas (KPD)[97]. Kaip minėta, Kernavės archeologinė vietovė yra vienintelė Lietuvos pasaulio paveldo vietovė, 2011 m. įtraukta į 1954 m. Hagos konvencijos ir jos 1999 m. II protokolo sustiprintos apsaugos sąrašą. Pasaulio paveldo vietovių klausimą Lietuva sprendė taikos metu, nuosekliai įgyvendindama kitas prevencines priemones – „Mėlynuoju skydu“ ženklino bendrosios apsaugos statusą turinčius nekilnojamojo kultūros paveldo objektus.

Minėtina, kad Kernavės archeologinės vietovės valdymo plane pabrėžiamas sustiprintos apsaugos faktas, tačiau atkreipiamas dėmesys ir į reikšmingą neatitikimą tarp tarptautinio ir nacionalinio apsaugos lygmens:

> *Visgi konstatuotina, kad, nors tarptautiniu lygmeniu Kernavės archeologinei vietovei skiriamas išskirtinis dėmesys, nacionaliniu lygmeniu nėra aiškios, vieningos Kernavės archeologinės vietovės ir joje esančių vertybių apsaugos strategijos.*[98]

Tai atskleidžia paradoksalią situaciją, kai tarptautiniu mastu vietovei suteiktas vienas aukščiausių apsaugos lygių, tačiau nacionaliniu lygmeniu apsaugos sistema vis dar išlieka fragmentiška. Ši išvada grindžiama tuo, kad dalis rezervato teritorijoje ir buferinės apsaugos zonoje esančių nekilnojamųjų kultūros vertybių iki šiol nėra paskelbtos nei kultūros paminklais, nei valstybės saugomomis vertybėmis, todėl joms taikomi nevienodi apsaugos reikalavimai. Tokie neatitikimai nurodo nacionalinės paveldosaugos sistemos trūkumus, kuriuos vertėtų koreguoti nelaukiant krizinės situacijos.

Vilniaus istorinio centro stebėsena, kurią vykdo Pasaulio paveldo vietovės valdytoja Vilniaus senamiesčio atnaujinimo agentūra (VSAA), dėl stebimos didelės teritorijos ilgą laiką buvo vykdoma fragmentiškai (nesisteminga atskirų pastatų fotofiksacija), stebėjimo apimtį ribojo žmogiškieji ištekliai ir fizinės

[97] 2026 m. birželio duomenimis.

[98] *Lietuvos pasaulio paveldo vietovės: Kernavės archeologinės vietovės valdymo planas*. Kernavė: Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcija, 2025, p. 60. Prieiga per internetą: https://www.kernave.lt/uploads/Valdymo%20planas/Kernaves%20VP_LT_net_puslapiais_low%20res.pdf [žiūrėta 2026-06-10].

galimybės. Rengiant ir galiausiai patvirtinus vietovės valdymo planą buvo iš anksto numatyta „sukurti ir saugoti paminklo statusą turinčių kultūros paveldo objektų Vilniaus senamiestyje 3D modelius“[99], suderinant „HUL (angl. *Historic Urban Landscape*; liet. istorinis urbanistinis kraštovaizdis – *D. T.*) principus, skatinant skaitmeninių technologijų taikymą paveldo dokumentavimui ir prieinamumui užtikrinti“[100]. Taip pat numatyta Vilniaus senamiestyje suskaitmeninti visus kultūros paveldo objektus (statinius), turinčius paminklo, bet neturinčius nacionalinės reikšmės objekto statuso.

Sukurti modeliai reikšmingai papildytų ir esamą Vilniaus 3D modelį. Taip pat 2026 m. vietovės valdytojo prioritetuose nurodyta „vykdyti sistemingą kultūros paveldo statinių pokyčių Vilniaus senamiestyje stebėseną pasitelkiant dirbtinį intelektą 2025–2026 m.“[101]. 2026 m. VSAA įsigijo paslaugą ir pradėjo taikyti Vilniaus senamiesčio sistemingai stebėsenai Lietuvoje sukurtą, dirbtiniu intelektu, 3D skenavimu ir dronų fotogrametrija[102] paremtą urbanistinio kultūros paveldo pokyčių stebėsenos modelį ir, kaip teigia, jau suskaitmenino 15 ha Vilniaus senamiesčio. Projekto valdytojų teigimu, tai vienas pirmųjų tokio masto automatizuotos vertingųjų savybių (langų, kaminų, stoglangių, balkonų, piliastrų ir pan.) stebėsenos sprendimų, pritaikytų Europos paveldo teritorijose. Įrankį 2020 m. pradėję plėtoti mokslininkai (Tadas Žižiūnas, Darius Amilevičius[103]) šiuos darbus su kolegomis įgyvendino, todėl tikimasi, kad toks stebėsenos būdas leis efektyviau stebėti ir tirti įvairaus pobūdžio pokyčius, pažeidimus, bet tuo pačiu bus ir labai geras įrankis esant poreikiui atkurti sunaikintus ar sugadintus pastatų fasadus. Tai neabejotinai yra labai gera atsparumo ir pasirengimo galimiems konfliktams priemonė. Išties, toks metodas, kai kuriamos skaitmeninės paveldo objektų kopijos – skaitmeniniai dvyniai[104], nėra naujas, tačiau UNESCO suburtos Nepriklausomos ekspertų grupės ataskaitoje[105] pažymima, kad dirbtinio intelekto, dronų ir 3D modeliavimo technologijos tampa svarbiu kultūros paveldo dokumentavimo bei apsaugos įrankiu krizių ir ginkluotų konfliktų metu. Ataskaitoje nurodoma, kad šios technologijos jau buvo taikomos Libane po 2020 m. Beiruto sprogimo, taip pat Ukrainoje, kur jos pasitelktos žalos vertinimui, konstrukcinių pažeidimų identifikavimui bei restauravimo darbų planavimui. Tokiu būdu Vilniaus istorinis centras tampa viena pirmųjų pasaulio paveldo vietovių regione, kur sisteminga kultūros paveldo stebėsena siejama ne tik su kasdiene apsauga, bet ir su ilgalaikio atsparumo bei galimo atkūrimo po krizinių įvykių strategijomis.

Vilniaus istorinio centro rizikų valdymo plane[106] ginkluotas konfliktas nėra išskiriamas kaip savarankiška grėsmė, tačiau, remiantis UNESCO rizikų tipologija, tarp žmogaus sukeltų pavojų įvardijamas smurto ir konfliktų poveikis. Dokumente akcentuojama kultūros vertybių sunaikinimo, kilnojamųjų

---

[99] *UNESCO pasaulio paveldo vietovės, Vilniaus istorinio centro, valdymo planas* / patvirtintas Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2025 m. įsakymu. Vilnius, 2025, p. 56. Prieiga per internetą: https://vilnius.lt/rest/assets/11ad49b3-9ea0-4953-81e2-9f69792f8f70.pdf [žiūrėta 2026-06-10].

[100] *Ibidem,* p. 56.

[101] Vilniaus istorinio centro valdymo plano operacinio lygmens veiksmai 2026 m. (VSVP prioritetai). Vilnius: Vilniaus miesto savivaldybė: Vilniaus senamiesčio atnaujinimo agentūra, 2026. Prieiga per internetą: https://www.vsaa.lt/administracine-informacija/planavimo-dokumentai/ [žiūrėta 2026-06-10].

[102] Tai geodezijos ir matavimo metodas, kurio metu iš daugybės nuotraukų atkuriamas realaus objekto ar teritorijos 3D vaizdas. Šis būdas leidžia ypač tiksliai nustatyti objektų formą, dydį bei padėtį, generuoti taškų debesis, kurti ortofotografinius žemėlapius ir skaičiuoti tūrius.

[103] Žižiūnas, T.; Amilevičius, D. 3D and AI Technologies for the Development of Automated Monitoring of Urban Cultural Heritage. *Digital Humanities in the Nordic and Baltic Countries Publications*, 2020, Vol. 3, No. 1, p. 364–372, https://doi.org/10.5617/dhnbpub.11208.

[104] Plačiau apie tai žr. 3D Documentation and Damage Assessment: AI for Emergency Conservation Planning. In: *Report of the Independent Expert Group on Artificial Intelligence and Culture* / Independent Expert Group on AI and Culture (CULTAI), convened by UNESCO. Mondiacult, 2025, p. 59, prieiga per internetą: https://www.europeanheritagehub.eu/document/report-of-the-independent-expert-group-on-artificial-intelligence-and-culture/ [žiūrėta 2026-06-13].

[105] AI for a Faster Post-Disaster Response: Prioritizing, Acting, Planning. In: *Report of the Independent Expert Group on Artificial Intelligence and Culture* / Independent Expert Group on AI and Culture (CULTAI), convened by UNESCO. Mondiacult, 2025, p. 60. Prieiga per internetą: https://www.europeanheritagehub.eu/document/report-of-the-independent-expert-group-on-artificial-intelligence-and-culture/ [žiūrėta 2026-06-13].

[106] Kabelkė, D. Rizikų valdymas. *Vilniaus miesto savivaldybė*. Prieiga per internetą: https://vilnius.lt/rest/assets/41c3da28-0385-4a3f-a0d2-d857a7b4ac33.pdf [žiūrėta 2026-06-05].

vertybių praradimo, nepakankamo pasirengimo evakuacijai bei skaitmeninės dokumentacijos stokos rizika, o kaip viena svarbiausių prevencinių priemonių siūlomas išsamus 3D dokumentavimas ir kultūros vertybių evakavimo planavimas. 2025 m. pabaigoje leidus UNESCO Kuršių nerijos valdymo planas[107] parengtas atskirai, be Rusijos Federacijos, ir pateiktas UNESCO paveldo Pasaulio paveldo centro ekspertams vertinti. Valdymo plano projekte atsižvelgiama į šalies geopolitinę situaciją ir geografinę padėtį – tiesioginę sieną su Rusija, tad daugiau dėmesio skiriama ginkluoto konflikto rizikų valdymui. Vis dėlto valdymo plane, nors ir pagrįstai, daugiausia orientuojamasi į klimato kaitos scenarijus ir gamtinių procesų keliamas grėsmes, o ginkluoto konflikto rizikos valdymo priemonės išlieka gana ribotos ir daugiausia yra susijusios su tarptautinės apsaugos statuso įgyvendinimu.

Išvados

„Ginkluoti konfliktai išlieka viena pagrindinių žmonijos kultūros paveldo praradimo priežasčių“,[108] – dar 1993 m. konstatavo P. Boylanas, o atlikta analizė tik patvirtina, kad ši mintis aktuali ir XXI a., nors požiūris į kultūros paveldo apsaugą ginkluoto konflikto metu ir kinta. Pastaruosius dešimtmečius tarptautinė kultūros paveldo apsaugos ginkluotų konfliktų metu sistema išsiplėtė – nuo 1954 m. Hagos konvencijoje įtvirtintos bendrosios apsaugos pereita prie kompleksinio prevencinio modelio, apimančio ne tik teisinį reguliavimą, bet ir išankstinį pasirengimą taikos metu. Hagos konvencija, jos II protokolas, UNESCO ir *Blue Shield International* komiteto dokumentai paveldo apsaugą grindžia strateginių, operacinių ir techninių priemonių visuma: dokumentavimu, rizikų planavimu, specialistų rengimu, tarpinstituciniu bendradarbiavimu, kariniu pasirengimu bei tarptautiniais apsaugos mechanizmais.

Balkanų karų patirtis atskleidė, kad kultūros paveldas šiuolaikiniuose ginkluotuose konfliktuose tampa sąmoningai pasirenkamu taikiniu, nes taip siekiama paveikti bendruomenių kultūrinę tapatybę, kolektyvinę atmintį ir istorinį tęstinumą. Mostaro ir Dubrovniko atvejai ne tik išryškino tarptautinės teisinės apsaugos praktinius trūkumus, bet ir paskatino stiprinti tarptautinius kultūros paveldo apsaugos mechanizmus. Kartu jie parodė, kad kultūros paveldo atkūrimas nėra vien techninis sunaikintos fizinės struktūros atstatymas – jis apima socialinės ir kultūrinės aplinkos atkūrimą bei neišvengiamai tampa atminties ir tapatybės politikos dalimi.

2022 m. prasidėjęs atviras Rusijos karas prieš Ukrainą žymi naują kultūros paveldo apsaugos etapą, kuriame pagrindinis dėmesys skiriamas ne tik reagavimui į padarytą žalą, bet ir sistemingam pasirengimui dar iki krizės, taip pat jai įvykus. Šio tebevykstančio karo patirtis parodė, kad veiksminga apsauga grindžiama tarptautiniu ir nacionaliniu instituciniu bendradarbiavimu, skaitmeniniu dokumentavimu, OSINT duomenų taikymu, 3D technologijomis, bendruomenių įtraukimu ir nuolatiniu pasirengimu teisiniams, atkūrimo bei kultūros paveldo valdymo procesams.

2005 m. Lietuvos mokslinėje literatūroje (A. Ūsienės tyrimas) buvo konstatuojama, kad kultūros paveldo apsaugos srityje stokojama ne tik Hagos konvenciją detalizuojančių teisės aktų, bet ir efektyvaus kultūros paveldo institucijų, priešgaisrinės apsaugos, civilinės saugos, kariuomenės bei policijos bendradarbiavimo. Šiame straipsnyje atlikta analizė parodė, kad Lietuvos pasirengimas kultūros paveldo apsaugai ginkluoto konflikto metu per pastaruosius du dešimtmečius reikšmingai sustiprėjo. Vienas ryškiausių to pavyzdžių – Kernavės archeologinei vietovei dar 2011 m. suteikta sustiprinta apsauga pagal 1954 m. Hagos konvencijos II protokolą, patvirtinanti Lietuvos įsitraukimą į tarptautinę kultūros paveldo apsaugos sistemą. Priimti Hagos konvencijos įgyvendinamieji teisės aktai, plečiamas „Mėlynojo skydo“

[107] *Pasaulio paveldo vietovės Kuršių nerijos valdymo planas 2025–2031 metams.* Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija, 2025. Prieiga per internetą: https://nerija.lrv.lt/public/canonical/1752576893/2038/2025%2007%2001%20KNVP%20projektas_vie%C5%A1as.pdf [žiūrėta 2026-06-05].

[108] Boylan, P. J. *Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: The Hague Convention of 1954*, p. iii.

simbolio naudojimas, stiprinamas tarpinstitucinis bendradarbiavimas, o po 2022 m. Rusijos invazijos į Ukrainą kultūros paveldo apsauga vis aiškiau integruojama į nacionalinio pasirengimo sistemą. 2024 m. Lietuvoje parengtas kultūros paveldo apsaugos karo metu planas ir pirmą kartą kultūros paveldo apsaugos priemonės integruotos į nacionalines mobilizacijos sistemos pratybas.

Taip pat nustatyta, kad Lietuvos UNESCO pasaulio paveldo vietovių valdymo planuose pasirengimo ginkluotam konfliktui priemonės integruojamos nevienodai. Remiantis tarptautine patirtimi, yra poreikis ne tik nuosekliai integruoti ginkluotų konfliktų keliamų grėsmių rizikų vertinimą bei pasirengimo priemones į Lietuvos pasaulio paveldo vietovių valdymą, bet ir plėtoti konkrečias prevencines bei operatyvaus reagavimo priemones, apimančias skaitmeninį dokumentavimą, atsakingų institucijų veiksmų koordinavimą bei sistemingą tarpinstitucinį (taip pat ir tarptautinį) bendradarbiavimą.

Interesų konfliktas

Autorė deklaruoja, kad jokio interesų konflikto nėra.

Apie autorę

Dalia Traškinaitė – architektė, humanitarinių mokslų menotyros krypties (H 003) daktarė. 2024 m. Vilniaus Gedimino technikos universitete apgynė disertaciją „Nauja architektūra Lietuvos UNESCO pasaulio paveldo vietovėse – Kuršių nerijoje ir Vilniaus istoriniame centre: estetiniai ir paveldosauginiai disonansai bei kaitos galimybės“. Nuo 2025 m. dirba Vilniaus Gedimino technikos universiteto Architektūros fakulteto Architektūros pagrindų, teorijos ir dailės katedros asistente ir Architektūros instituto mokslo darbuotoja. Mokslinių tyrimų sritys: architektūrinė kaita istoriniuose kultūriniuose kraštovaizdžiuose, ypač UNESCO pasaulio paveldo vietovėse; architektūros ir urbanistinio paveldo apsauga; architektūros estetika. Ilgametė profesinio architektūros žurnalo „Archiforma“ tekstų autorė, rengia interviu su architektais, paveldo apsaugos specialistais, architektūros teorijos atstovais.

ORCID

Dalia Traškinaitė https://orcid.org/0009-0009-9791-7678

Literatūra

About SUCHO. *SUCHO*. Prieiga per internetą: https://www.sucho.org/about [žiūrėta 2026-07-10].

AI for a Faster Post-Disaster Response: Prioritizing, Acting, Planning. In: *Report of the Independent Expert Group on Artificial Intelligence and Culture* / Independent Expert Group on AI and Culture (CULTAI), convened by UNESCO. Mondiacult, 2025, p. 60. Prieiga per internetą: https://www.europeanheritagehub.eu/document/report-of-the-independent-expert-group-on-artificial-intelligence-and-culture/ [žiūrėta 2026-06-13].

Cultural Property under Enhanced Protection Ukraine. *UNESCO*, 8 December 2025. Prieiga per internetą: https://www.unesco.org/en/culture/cultural-property-under-enhanced-protection [žiūrėta 2026-07-15].

Cunliffe, Emma. Revisiting Enhanced Protection: Implications from a Practical Case Study. *Santander Art and Culture Law* Review, 2024, Vol. 10, No. 2, p. 155–180. https://doi.org/10.4467/2450050XSNR.24.015.20826

Backup Ukraine: Preserve your Heritage. Forever. *Polycam*. Prieiga per internetą: https://poly.cam/ukraine [žiūrėta 2026-07-10].

Bevan, Robert. *The Destruction of Memory: Architecture at War* / Second Expanded Edition. London: Reaktion Books, 2016.

Blue Shield Annual Report 2024: January 2024 – December 2024. Blue Shield International, 2024. Prieiga per internetą: https://theblueshield.org/wp-content/uploads/2025/09/Doc-3-Annual-Report-2024_signed_final.pdf [žiūrėta 2026-06-26].

Boriak, Tetiana. The Politics of Memory and the Dynamics of State-Building in Ukraine Since 2014: The Historical Markers of Identity. *Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow*, 2025, Vol. 5, No. 27–28: Special issue "Memory Institutions and the State: Connecting History, Understanding the Present, and Building a Future" = specialus numeris „Atminties institucijos ir valstybė: susiejant istoriją, suprantant dabartį ir kuriant ateitį" / sudarytojai ir moksliniai redaktoriai – Dalia Cidzikaitė, Ilona Strumickienė, Darius Žiemelis, p. 132–155. https://doi.org/10.51740/RT.5.27.28.9

Boylan, Patrick J. *Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: The Hague Convention of 1954.* Paris: UNESCO, 1993. Taip pat prieiga per internetą: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000100159 [žiūrėta 2026-06-26].

Brui, Oksana; Chorna, Tetiana; Serbin, Oleh. On the Way to the National Digital Library of Ukraine: The Collaboration of Memory Institutions, the State, and NGOs in Preserving Cultural Heritage in Wartime. *Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow*, 2025, Vol. 5, No. 27–28: Special issue "Memory Institutions and the State: Connecting History, Understanding the Present, and Building a Future" = specialus numeris „Atminties institucijos ir valstybė: susiejant istoriją, suprantant dabartį ir kuriant ateitį" / sudarytojai ir moksliniai redaktoriai – Dalia Cidzikaitė, Ilona Strumickienė, Darius Žiemelis, p. 174–190. https://doi.org/10.51740/RT.5.27.28.11

Cyprus: Destruction of Cultural Property in the Northern Part of Cyprus and Violations of International Law. *Law Library of Congress,* 2009, No. 2008.2008-01356. Prieiga per internetą: https://www.obs-traffic.museum/destruction-cultural-property-northern-part-cyprus-and-violations-international-law [žiūrėta 2026-06-10].

Čepaitienė, Rasa. Paveldosauga ir tarpdisciplininis kontekstas. In: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo byla: vieno požiūrio likimas* / sudarė Alfredas Bumblauskas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, p. 124–146. https://doi.org/10.15388/VOS.2006.4

Decision 4 COM V.12: Consideration of Item 4 of the Agenda: Nominations the World Heritage List (Inscribed Sites). *UNESCO*, [Paris, 29 September 1980]. Prieiga per internetą: https://whc.unesco.org/en/decisions/5202 [žiūrėta 2026-05-03].

Decision 47 COM 7A.24: Kyiv: Saint-Sophia Cathedral and Related Monastic Buildings, Kyiv-Pechersk Lavra (Ukraine). *UNESCO*, Adopted at its 46th session, New Delhi, 2024. Prieiga per internetą: https://whc.unesco.org/en/decisions/8691/ [žiūrėta 2026-05-28].

Demografinis, ekonominis, energetinis, maistinis ir epidemiologinis moderniosios Lietuvos visuomenės ir tautos atsparumas (1883–2023): pagrindiniai projekto rezultatai ir rekomendacijos / parengė Zenonas Norkus. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2026. Prieiga per internetą: https://www.fsf.vu.lt/dokumentai/Demografinis_ekonominis_energetinis_maistinis_ir_epidemiologinis_atsparumas.pdf [žiūrėta 2026-05-28].

Dėl išskirtinę kultūrinę vertę turinčių nekilnojamojo kultūros paveldo objektų ir pastatų ir patalpų, skirtų saugoti ir eksponuoti kilnojamąsias kultūros vertybes, ženklinimo UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencijos skiriamuoju simboliu taisyklių patvirtinimo, 2007 m. kovo 22 d., Nr. ĮV-199 / suvestinė redakcija nuo 2022-03-10. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 35–1293. Taip pat prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.447504A792B9/asr [žiūrėta 2026-06-18].

Europos Tarybos Kultūros paveldo vertės visuomenei konvencija: 2005 m. spalio 27 d. Faras. *Europos Taryba*: *Europos Tarybos sutarčių serija*, Nr. 199 / autentiškas vertimas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos 2018 m. balandžio 25 d., p. 1–10. Prieiga per internetą: https://vkpk.lt/wp-content/uploads/2018/05/tekstas.pdf [žiūrėta 2026-06-02].

Forde, Susan. The Bridge on the Neretva: Stari Most as a Stage of Memory in Post-Conflict Mostar, Bosnia–Herzegovina. *Cooperation and Conflict,* 2016, Vol. 51, No. 4, p. 467–483. https://doi.org/10.1177/0010836716652430

Four World Heritage Sites in Cyprus and Italy Granted "Enhanced Protection" in the Event of Armed Conflict. *UNESCO*, 29 November 2010. Prieiga per internetą: https://whc.unesco.org/en/news/701 [žiūrėta 2026-06-10].

Garduño Freeman, Cristina; Leibowitz, Vicki. Synchronous (In)significance: Recording Ukraine's Cultural Heritage in Real-Time. *Fabrications*, 2024, Vol. 34, No. 2, p. 223–249. https://doi.org/10.1080/10331867.2024.2383020

General Staff: Unit for Protection of Cultural Heritage Created in Ukrainian Armed Forces. *LB.ua*, 21 December 2024. Prieiga per internetą: https://en.lb.ua/news/2024/12/21/34204_general_staff_unit_protection.html [žiūrėta 2026-07-03].

Golubkova, Jakaterina. Nine Killed, Historic Monastery on Fire as Ukraine Faces Major Russian Attacks. *RNZ*, 15 June 2026. Prieiga per internetą: https://www.rnz.co.nz/news/world/598257/nine-killed-historic-monastery-on-fire-as-ukraine-faces-major-russian-attacks [žiūrėta 2026-06-15].

Gwardzińska-Chowaniec, Żaneta. The Role of Open-Source Intelligence in Protecting Cultural Heritage During Armed Conflict: The Case of Ukraine. *Santander Art and Culture Law Review*, 2025, Vol. 11, No. 2, p. 223–244. https://doi.org/10.4467/2450050XSNR.25.024.22689

Henckaerts, Jean-Marie. New Rules for the Protection of Cultural Property in Armed Conflict: The Significance of the Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. *International Review of the Red Cross*, 1999, Vol. 81, No. 835, p. 593–620. https://doi.org/10.1017/S1560775500059812

ICOMOS Statement on the Attacks of 14–15 June 2026 in Ukraine. *ICOMOS*, 15 June 2026. Prieiga per internetą: https://www.icomos.org/news/statement-attacks-june-2026-kyiv-ukraine/ [žiūrėta 2026-06-03].

Kabelkė, Donata. Rizikų valdymas. *Vilniaus miesto savivaldybė*. Prieiga per internetą: https://vilnius.lt/rest/assets/41c3da28-0385-4a3f-a0d2-d857a7b4ac33.pdf [žiūrėta 2026-06-05].

Kalman, Harold. Destruction, Mitigation, and Reconciliation of Cultural Heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 2017, Vol. 23, No. 6, p. 538–555. https://doi.org/10.1080/13527258.2017.1289475

Kalshoven, Frits. Foreward. In: Petrovic, Jadranka. *The Old Bridge of Mostar and Increasing Respect for Cultural Property in Armed Conflict*. Leiden; Boston: Martinus Nijhoff publishers, 2013, p. xiii–xiv. https://doi.org/10.1163/9789004235540

Kravchenko, Evelina. Tauric Chersonesos is being Destroyed by the Occupying Russian Authorities. In: *World Heritage Watch: World Heritage Watch Report 2024*. Berlin: World Heritage Watch e.V., 2024, p. 34–38. Taip pat prieiga per internetą: https://www.duh.de/fileadmin/user_upload/download/Projektinformation/Erneuerbare_Energien/World_Heritage_Watch_Report_2024_zur_Mittelplate.pdf [žiūrėta 2026-06-10].

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo byla: vieno požiūrio likimas / sudarė Alfredas Bumblauskas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006. Taip pat prieiga per internetą: https://www.journals.vu.lt/open-series/lt/issue/view/2941 [žiūrėta 2026-06-10].

Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas, 1996 m. gruodžio 19 d., Nr. VIII-49 / suvestinė redakcija nuo 2026-08-01 iki 2026-12-31. *Valstybės žinios,* 1997, Nr. 2–16. Taip pat prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.A0BAB27D768C/asr [žiūrėta 2026-06-25].

Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas, 1994 m. gruodžio 22 d., Nr. I-733 / suvestinė redakcija nuo 2026-11-01 iki 2028-06-30. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 3–37. Taip pat prieiga per internetą: https://e-seimasx.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15165/asr [žiūrėta 2026-06-25].

Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33–1014. Taip pat prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm [žiūrėta 2026-06-25].

Lietuvos Respublikos krizių valdymo ir civilinės saugos įstatymas, 1998 m. gruodžio 15 d., Nr. VIII-971 / suvestinė redakcija nuo 2024-11-15 iki 2026-12-31. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 115–3230. Taip pat prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C15592B096FA/asr [žiūrėta 2026-06-25].

Lietuvos pasaulio paveldo vietovės: Kernavės archeologinės vietovės valdymo planas. Kernavė: Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcija, 2025. Prieiga per internetą: https://www.kernave.lt/uploads/Valdymo%20planas/Kernaves%20VP_LT_net_puslapiais_low%20res.pdf [žiūrėta 2026-06-10].

Kulevičius, Salvijus. Kultūros paveldo autentiškumas: reliatyvistinė perspektyva. In: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo byla: vieno požiūrio likimas* / sudarė Alfredas Bumblauskas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, p. 148–182. https://doi.org/10.15388/VOS.2006.5

Ljubojević, Ana; Jerman, Mia; Bovan, Kosta. Cultural Trauma Set in Stone? The Case of Shelling of Dubrovnik. *Croatian Political Science Review*, 2017, Vol. 54, No. 1–2, p. 197–219. Prieiga per internetą: https://hrcak.srce.hr/183306 [žiūrėta 2026-06-10].

Map of Cultural Losses. *Ukrainian Cultural Foundation*. Prieiga per internetą: https://uaculture.ucf.in.ua/en/culture-loss-en/ [žiūrėta 2026-07-10].

Nomination for Inscription on the World Heritage List: Bosnia and Herzegovina: Nomination Dossier "The Old City of Mostar" / Prepared by Amir Pašić. Mostar: State Party of Bosnia and Herzegovina, 2005, Vol. 1 (Dossier No. 946rev). Prieiga per internetą: https://whc.unesco.org/uploads/nominations/946rev.pdf [žiūrėta 2026-05-18].

Nora, Pierre. Pasaulinė atminties viešpatija: [Prancūzijos istorija] / iš prancūzų kalbos vertė Odeta Žukauskienė. In: *Europos kultūros profiliai* / sudarytojas Almantas Samalavičius. Vilnius: Kultūros barai, 2007, p. 9–23.

O'Keefe, Roger; Péron, Camille; Musayev, Tofig; Ferrari, Gianluca. *Protection of Cultural Property: Military Manual.* Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2016. Prieiga per internetą: https://publ.icomos.org/publicomos/jlbSai?html=Pag&page=Pml/Not&base=technica&ref=7453F9E91728D53E4A055764C6271DA3 [žiūrėta 2026-06-05].

Pasaulio paveldo vietovės Kuršių nerijos valdymo planas 2025–2031 metams. Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija, 2025. Prieiga per internetą: https://nerija.lrv.lt/public/canonical/1752576893/2038/2025%2007%2001%20KNVP%20projektas_vie%C5%A1as.pdf [žiūrėta 2026-06-05].

Petrovic, Jadranka. Miscategorisation of the Old Bridge of Mostar in the Prlic et al Case. *Journal of the Philosophy of International Law*, 2017, Vol. 8, No. 1–2, p. 1–23. Prieiga per internetą: https://www.electronicpublications.org/stuff/692 [žiūrėta 2026-06-05].

Petrovic, Jadranka. *The Old Bridge of Mostar and Increasing Respect for Cultural Property in Armed Conflict*. Leiden; Boston: Martinus Nijhoff publishers, 2013.

Russians Have Damaged 1,783 Cultural Heritage Sites and 2,540 Cultural Infrastructure Facilities. *Ministry of Culture of Ukraine*, 13 May 2026. Prieiga per internetą: https://mincult.gov.ua/en/news/russians-have-damaged-1783-cultural-heritage-sites-and-2540-cultural-infrastructure-facilities/ [žiūrėta 2026-07-06].

Saving Ukrainian Cultural Heritage Online. *SUCHO*. Prieiga per internetą: https://www.sucho.org/pages/ [žiūrėta 2026-07-10].

Sirkovych, Zhanna. Ukraine: UNESCO Sites of Kyiv and L'viv are Inscribed on the List of World Heritage in Danger. *United Nations Ukraine*, 15 September 2023. Prieiga per internetą: https://ukraine.un.org/en/246096-ukraine-unesco-sites-kyiv-and-l%E2%80%99viv-are-inscribed-list-world-heritage-danger [žiūrėta 2026-06-03].

Statement of the Ukrainian National Committee of ICOMOS Regarding the Damage to the UNESCO World Heritage Site "Kyiv: Saint-Sophia Cathedral and Related Monastic Buildings, Kyiv-Pechersk Lavra". *ICOMOS Ukraine*, 16 June 2026. Prieiga per internetą: https://www.icomos-ukraine.org/recent-news-en/statement-of-the-ukrainian-national-committee-of-icomos-regarding-the-damage-to-the-unesco-world-heritage-site-kyiv-saint-sophia-cathedral-and-related-monastic-buildings-kyiv-pechersk-lavra [žiūrėta 2026-07-03].

Stepnisky, Jeffrey. We Should All Be Concerned That Putin Is Trying to Destroy Ukrainian Culture. *The Conversation*, 23 March 2022. Prieiga per internetą: https://theconversation.com/we-should-all-be-concerned-that-putin-is-trying-to-destroy-ukrainian-culture-179351 [žiūrėta 2026-05-28].

The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments – 1931: Adopted at the First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, Athens 1931. *ISCCL*, 11 November 2011. Prieiga per internetą: https://landscapes.icomos.org/wp-content/uploads/The-Athens-Charter-for-the-Restoration-of-Historic-Monuments-1931-International-Council-on-Monuments-and-Sites.pdf [žiūrėta 2026-05-02].

The NARA Document on Authenticity: Nara Conference on Authenticity in Relation to the World Heritage Convention, Nara, Japan, November, 1994. *ICOMOS*, 1994. Prieiga per internetą: https://icomosjapan.org/static/homepage/charter/declaration1994.pdf [žiūrėta 2026-05-02].

Ukraine Calls for UN to Intervene after Ancient Crimean Heritage Site Transformed into Cultural Complex. *The* Art *Newspaper*, 9 August 2024. Prieiga per internetą: https://www.theartnewspaper.com/2024/08/09/ukraine-calls-for-un-to-intervene-after-ancient-crimean-heritage-site-transformed-into-cultural-complex [žiūrėta 2026-06-02].

UNESCO Alarmed by Strikes on Lviv World Heritage Site. *UNESCO*, 25 March 2026. Prieiga per internetą: https://www.unesco.org/en/articles/unesco-alarmed-strikes-lviv-world-heritage-site [žiūrėta 2026-06-02].

UNESCO ICOMOS to Assess Preservation of Kyiv's Historic Site. *Mezha.net*, 18 February 2026. Prieiga per internetą: https://mezha.net/eng/bukvy/unesco-icomos-to-assess-preservation-of-kyiv-s-historic-sites/ [žiūrėta 2026-06-01].

UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencija, priimta 1954 m. gegužės 14 d. Hagoje. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 102–2806. Taip pat prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.49E7C74FAAD2 [žiūrėta 2026-05-12].

UNESCO pasaulio paveldo vietovės, Vilniaus istorinio centro, valdymo planas / patvirtintas Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2025 m. įsakymu. Vilnius, 2025. Prieiga per internetą: https://vilnius.lt/rest/assets/11ad49b3-9ea0-4953-81e2-9f69792f8f70.pdf [žiūrėta 2026-06-10].

UNESCO Statement on Ukraine. *UNESCO*, 15 June 2026 (Last update: 2 July 2026). Prieiga per internetą: https://www.unesco.org/en/articles/unesco-statement-ukraine [žiūrėta 2026-07-10].

Ūsienė, Auksė. Teisiniai ir organizaciniai kultūros paveldo apsaugos aspektai karo ir ekstremalių situacijų atvejais Lietuvoje. *Kultūros paminklai*, 2005, Nr. 12, p. 172–183. Taip pat prieiga per internetą: https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367165134811/J.04~2005~1367165134811.pdf [žiūrėta 2026-07-10].

Vice-Minister of Culture Rimantas Mikaitis: "We have to re-think the cultural heritage protection methods and strategies of the entire Baltic region". *Ministry of Culture of the Republic of Lithuania*, 29 April 2022. Prieiga per internetą: https://lrkm.lrv.lt/en/news/vice-minister-of-culture-rimantas-mikaitis-we-have-to-re-think-the-cultural-heritage-protection-methods-and-strategies-of-the-entire-baltic-region [žiūrėta 2026-06-18].

Vilniaus istorinio centro valdymo plano operacinio lygmens veiksmai 2026 m. (VSVP prioritetai). Vilnius: Vilniaus miesto savivaldybė: Vilniaus senamiesčio atnaujinimo agentūra, 2026. Prieiga per internetą: https://www.vsaa.lt/administracine-informacija/planavimo-dokumentai/ [žiūrėta 2026-06-10].

Warsaw Recommendation on Recovery and Reconstruction of Cultural Heritage = Recommandation de Varsovie sur le relèvement et la reconstruction du patrimoine culturel = Rekomendacja Warszawska w sprawie odbudowy i rekonstrukcji dziedzictwa kulturowego: International Conference on Reconstruction: The Challenges of World Heritage Recovery, the Royal Castle / Warsaw / Poland, 6–8 May 2018. Warsaw: United Nations Educational, Scientific and Culture Organization: World Heritage Centre: Ministry of Culture and National Heritage of Republic of Poland, 2018. Prieiga per internetą: https://whc.unesco.org/document/168799 [žiūrėta 2026-05-06].

Webster, Scott. Revisiting Memoricide: The Everyday Killing of Memory. *Memory Studies,* 2024, Vol. 17, No. 6, p. 1408–1428. https://doi.org/10.1177/17506980231184564

Žilinskas, Justinas. Ginkluoto konflikto samprata tarptautinėje humanitarinėje teisėje ir jos taikymo problemos moderniuose ginkluotuose konfliktuose. *Jurisprudencija,* 2008, t. 104, Nr. 2, p. 91–100. Taip pat prieiga per internetą: https://cris.mruni.eu/cris/entities/publication/8b923c66-0830-4aa3-9a2e-89b39f59c11e [žiūrėta 2026-05-12].

Žižiūnas, Tadas; Amilevičius, Darius. 3D and AI Technologies for the Development of Automated Monitoring of Urban Cultural Heritage. *Digital Humanities in the Nordic and Baltic Countries Publications*, 2020, Vol. 3, No. 1, p. 364–372. https://doi.org/10.5617/dhnbpub.11208

Біловус, Леся Іванівна. Цифрове документування втрат культурної спадщини України в умовах війни: інформаційні ресурси та практики фіксації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 2026, Nr. 1, p. 65–75. https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2026.356336

Дзвінчук, Дмитро; Стеф'юк, Роман. Інституційна та громадська відповідь на загрози культурному надбанню України під час війни. *Координати публічного управління*, 2026, t. 5, Nr. 2, p. 246–265. https://doi.org/10.62664/cpa.2025.02.10

1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolas dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (II protokolas). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 63–1910. Taip pat prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.106272?jfwid=qwqypnqvi [žiūrėta 2026-05-12].

1954 metų Hagos konvencijos dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu Antrasis protokolas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 13–478. Taip pat prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.3A5B7263FD73 [žiūrėta 2026-05-12].

3D Documentation and Damage Assessment: AI for Emergency Conservation Planning. In: *Report of the Independent Expert Group on Artificial Intelligence and Culture* / Independent Expert Group on AI and Culture (CULTAI), convened by UNESCO. Mondiacult, 2025, p. 59. Prieiga per internetą: https://www.europeanheritagehub.eu/document/report-of-the-independent-expert-group-on-artificial-intelligence-and-culture/ [žiūrėta 2026-06-13].